
LES MATERNITATS FEMINISTES:

Estratègies i contradiccions

Alba Elvira Guiral

Treball de fi de màster

Tutoria: Sara Moreno Colom

Màster en Estudis de Dones, Gènere i Ciutadania

Institut Interuniversitari d'Estudis de Dones i Gènere (iiEDG)

Barcelona, 25 de juliol de 2016.

“Per a que la dona assoleixi la veritable emancipació, ha de deixar enrere les ridícules nocions de que ser estimada, estar compromesa i ser mare és sinònim d’estar esclavitzada o subordinada”.

Emma Goldman (1869-1940)

“De igual modo, a través de las actividades cotidianas por las que producimos nuestra existencia que podemos desarrollar nuestra capacidad de cooperar, y no solo resistir a la deshumanización sino aprender a reconstruir el mundo como un espacio de crianza, creatividad y cuidado”.

Silvia Federici (*Revolución en punto cero*, Brooklyn, Nova York, juny de 2011)

Agraïments

Primer de tot, vull agrair, especialment, a les persones entrevistades la seva participació en aquesta petita investigació. Sense el seu interès i la seva valentia en compartir fragments de la seva vida més íntima i quotidiana aquest treball no hagués estat possible.

També vull mostrar el meu agraïment a la gran diversitat de persones que, d'una manera o altra, m'han ajudat, aconsellat o animat al llarg d'aquest procés. En aquest sentit, vull fer una menció especial a l'ajuda imprescindible de la meva mare, el meu pare i el meu company, Pablo, tant per les hores que hi han dedicat com pel seu suport incondicional.

No puc acabar els agraïments, però, sense fer referència a la tasca de la meva tutora Sara Moreno. Les seves aportacions han enriquit i millorat notablement aquest treball i m'han guiat al llarg de les seves diverses etapes.

INDEX

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Justificació	pàg. 6
1.2. Marc teòric	
1.2.1. Les famílies en transformació: canvis i permanències	pàg. 9
1.2.2. Les famílies de doble ingrés com a objecte d'estudi	pàg. 16
1.2.3. Feminisme i maternitat: el debat pendent	pàg. 25
1.3. Pregunta de recerca	pàg. 29
1.4. Objectius generals i específics	pàg. 30
1.5. Perspectiva teòrica	pàg. 31

2. DISSENY METODOLÒGIC

2.1. La vida quotidiana: l'escenari d'aproximació al treball de cura	pàg. 32
2.2. Hipòtesis del treball de recerca	pàg. 33
2.3. Marc metodològic	pàg. 34
2.4. Disseny de la investigació	pàg. 36

3. RESULTATS

3.1. <i>Parella 1</i> : Des de la diferència a la igualtat	pàg. 41
3.2. <i>Parella 2</i> : Un malestar silenciats	pàg. 48
3.3. <i>Parella 3</i> : L'alliberament promès	pàg. 54
3.4. Síntesi de resultats	pàg. 61

4. CONCLUSIONS

- 4.1. La corresponsabilitat en la cura: més enllà d'una qüestió d'ideals pàg. 66
- 4.2. Estratègies quotidianes: transformació i permanència pàg. 68
- 4.3. conflicte i negociació: una condició *sine qua non* pàg. 70
- 4.4. Contradiccions: una trava per a la igualtat pàg. 71
- 4.5. Reflexions finals i futures línies d'investigació pàg. 73

5. BIBLIOGRAFIA pàg. 75

6. ANNEX

- ANNEX I. Replantejament metodològic pàg. 79
- ANNEX II. Guió de les entrevistes pàg. 81

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Justificació

L'objectiu d'aquest treball és estudiar les estratègies de les dones feministes per posar a la pràctica el seu discurs envers el repartiment del treball de cura a infants amb les seves parelles heterosexuales. No només m'interessa analitzar les estratègies individuals o en parella, sinó quins són els mecanismes de negociació i les contradiccions i ambivalències que emergeixen entre el discurs i la pràctica. A més a més, em proposo analitzar com afecten la fase del cicle vital i la generació tant els discursos com les pràctiques de les dones feministes.

Aquest treball parteix de la necessitat de donar resposta tant a inquietuds personals com a motius socio-polítics i sociològics.

- Motius personals

Aquesta investigació sorgeix, com s'ha assenyalat, d'inquietuds personals envers la maternitat. El meu interès parteix de percebre entre dones feministes del meu entorn dubtes, inquietuds i esperances... comunes envers el desig de ser mares. Són possibles unes relacions heterosexuales veritablement igualitàries pel que fa a la responsabilitat i compromís envers el treball de cura? Si bé, no és una pregunta de fàcil resposta reconèixer el pes del gènere en els nostres valors i les pràctiques quotidianes, així com, les resistències existents envers els canvis culturals fa saltar totes les alarmes.

D'altra banda, convençuda que el feminisme és una via de transformació individual i col·lectiva que ha de poder modificar no només les relacions interpersonals, sinó els ideals i la identitat de les persones, m'interessa descobrir com actuen els ideals feministes envers la pràctica de la maternitat. Conscient també de la ambigua relació entre el feminisme i la

maternitat, em sembla interessant aproximar-me, a més, a les conceptualitzacions diverses i, fins i tot, antagòniques, de l'experiència de la maternitat des d'una perspectiva feminista.

Finalment, segurament fruit del meu bagatge com a biòloga se'm desperta un interès especial en qüestions que, com la maternitat, ens obliguen a afrontar l'etern debat entre natura i cultura o que almenys permeten visibilitzar contradiccions i, fins i tot, prejudicis. Són qüestions delicades per al feminisme, en general, però permeten aflorar discrepàncies mai resoltes i els debats més suculents.

- Motius sociopolítics

Pel que fa a la vessant més social o política, aquesta investigació s'emmarca en el fet que la divisió sexual del treball és clau per al funcionament no només del sistema patriarcal, sinó del sistema capitalista. És per això que aprofundir en els mecanismes que contribueixen a superar aquesta relíquia del sistema patriarcal no només és un tema d'interès per al feminisme, sinó una necessitat per a la superació de la desigualtat de gènere en totes les esferes de la vida. Així doncs, a banda de la voluntat d'aprofundir en com operen les relacions de poder entre gèneres en la nostra vida quotidiana, es tracta de visualitzar les esclatxes existents per subvertir-les, a través d'una experiència molt concreta i molt significativa: la maternitat.

Em mou també una voluntat de polititzar aquelles qüestions que sempre han estat reduïdes a l'esfera privada i personal i que han permès legitimar la desigualtat en l'àmbit familiar i, fins i tot, la violència contra les dones. En aquest sentit, a més, em sembla oportú contribuir a compartir i difondre aquells coneixements o estratègies que les dones adquireixen en la pràctica quotidiana de la maternitat i que no són considerades qüestions rellevants políticament ni socialment, ni acostumen a transcendir els cercles d'intimitat. No obstant, tenen un gran valor per a les dones que es proposen transformar els rols tradicionals i cerquen

nous models de referència. En definitiva, aquesta pretén ser, doncs, una aposta per polititzar i col·lectivitzar les experiències de les dones feministes en l'experiència maternitat.

- Motius sociològics

L'emergència a nivell social de les parelles de doble ingrés ha esdevingut un objecte d'interès per a la sociologia i per als estudis de gènere, ja que ha permès constatar l'existència d'alternatives al model *male-breadwinner*. Són nombrosos els treballs acadèmics que analitzen les relacions de gènere en aquest nou model familiar i que posen de manifest els canvis i els avenços però també les resistències i la pervivència dels patrons patriarcals tradicionals.

En relació amb el punt anterior, acadèmiques feministes han assenyalat que, mentre que abunden els estudis sobre la persistència dels patrons tradicionals de gènere, esdevé necessari aprofundir en les condicions que permeten superar les constriccions dels rols de gènere, com a motor per un canvi en aquest sentit (Amigot et al. 2015).

L'existència de parelles heterosexuales amb unes pràctiques corresponsables pel que fa al treball de cura ha estat constatada en estudis recents (González i Jurado 2015; Amigot et al. 2015). Si bé són quantitativament poc significatives, sí que ho són pel fet que suposen un trencament amb els rols de gènere tradicionals i la construcció de nous models familiars en què la cura és reconeguda com un valor central.

Un dels factors que contribueixen a assolir la igualtat en aquest tipus de parelles és la presència d'uns valors compromesos amb la igualtat de gènere i el feminisme (Abril et al. 2015). És per això que les dones feministes poden tenir un paper especialment actiu en reivindicar en l'àmbit familiar pràctiques igualitàries que permetin el reconeixement i la redistribució del treball de cura, així com, la construcció de nous models de referència en la maternitat i la paternitat.

1.2. Marc teòric

En el següent apartat es presenten els antecedents teòrics i conceptuals del tema d'interès, a partir dels quals es construeix l'objecte d'estudi i es formulen les preguntes de recerca. Es configura en base a tres grans subapartats: en primer lloc, en base a la literatura sociològica existent s'aborda el declivi del model *male-breadwinner*, així com, les transformacions i les continuïtats que això comporta a nivell familiar a les societats occidentals i a l'Estat Espanyol, en particular; en segon lloc, es presenten amb més detall els debats teòrics existents sobre les parelles de doble ingrés a l'Estat Espanyol; i per últim, s'aborda la complexa relació entre el pensament feminista i la conceptualització de la maternitat i algunes propostes feministes per a nous models de cura.

1.2.1. Famílies en transformació: canvis i permanències.

- L'emergència de nous models familiars

La massiva incorporació de les dones a l'esfera pública de finals del segle XX ha alterat els fonaments del model *male bread-winner* (Ajenjo i Garcia 2011). L'augment de la participació laboral femenina, juntament amb l'increment del seu nivell educatiu han anat acompanyats d'importantes transformacions de la institució familiar (Domínguez-Folgueras 2015).

Malgrat que la participació de les dones en el mercat laboral no és un fenomen nou, el que ha canviat principalment és la seva relació amb aquest. Concretament, un dels canvis més significatius és el fet que les dones ja no abandonen l'activitat laboral quan són mares. D'altra banda, aspectes que poden ser més conjunturals com el progressiu debilitament de la posició dels homes en el mercat de treball (major atur) contribueixen a una reestructuració dels nuclis familiars (González i Jurado 2015).

A causa d'això, des de la dècada dels anys 90 s'està produint a l'Estat espanyol un increment considerable del nombre de parelles de doble ingrés, en què els dos membres estan ocupats laboralment (Ajenjo i Garcia 2011). Encara que la proliferació d'aquest tipus de famílies s'ha produït en tot l'espectre de l'estructura social (Moreno 2003), és important tenir present que el model de parella tradicional, en què l'home és l'únic proveïdor, segueix vigent i és quantitativament i socialment significatiu (Ajenjo i Garcia 2011)¹.

A banda d'això, cal destacar que tot i que, en termes generals, els homes ja no són els únics *bread-winner* ni les dones són únicament cuidadores, perduren algunes de les característiques i principis del model familiar tradicional (Ajenjo i García 2011). Si bé canvien les formes familiars, es manté el model *male-breadwinner* a nivell simbòlic i consegüentment, persisteix una distribució asimètrica dels treballs segons el gènere i una desigualtat entre homes i dones que transcendeix l'àmbit familiar.

En aquesta línia, malgrat que a l'Estat espanyol es detecta al llarg de les darreres dècades una major exigència envers el seu contingut de justícia, igualtat i democràcia a nivell familiar (Aguinaga 2004), s'evidencien resistències culturals envers un trencament real amb els rols de gènere tradicionals. D'una banda, segons les enquestes del CIS (2012, citat a Gonzalez i Jurado 2015) el 79% de les persones entre 25 i 34 anys es mostren d'acord en el fet que els dos membres de la parella es reparteixin les tasques domèstiques i la cura dels infants. Però, per l'altra, tal i com retrata l'enquesta del CIS sobre la família del 2014 només un 9,9% de les persones enquestades estava d'acord en què el govern hauria d'atorgar un permís de paternitat remunerat i exclusiu del pare per tal de facilitar la vida familiar.

¹ Les parelles de doble ingrés actualment representen un 57% de les parelles heterosexuales de 30-45 anys i són el model en creixement predominant (González i Jurado, 2015).

Els resultats de les enquestes sobre usos del temps també evidencien les resistències en superar el model familiar tradicional i les desigualtats de gènere en l'àmbit familiar, ja que es manté una desigual participació en el temps de treball remunerat i en el temps de treball no remunerat entre homes i dones (Ajenjo i García 2011). Mentre que les dones han augmentat el temps que dediquen al treball remunerat, els homes han augmentat la seva dedicació al treball no remunerat però no en la mateixa mesura, per la qual cosa, perviu la divisió sexual del treball (González i Jurado 2015).

Això resulta en què sobre les dones pesa l'imperatiu d'adaptar-se a un nou ordre laboral mentre que han de seguir complint amb un ordre social tradicional (Adaney i Gómez 2011). El concepte de *dobla presència*, acunyat per Laura Balbo (1978, citada a Carrasquer 2013), tracta d'expressar l'ambivalència d'una realitat femenina marcada per un conflicte entre unes pràctiques socials afins als rols de gènere i una voluntat explícita de trencar amb la càrrega moral de la domesticitat.

A mesura que augmenta el nombre de famílies de doble ingrés també s'intensifica el conflicte treball-família, ja que, s'aguditzava la problemàtica envers l'ajustament entre els rols professionals i familiars (Vera-Martínez i Martín 2009). La conciliació entre els diversos temps socials, supeditats a la lògica del mercat laboral, i el pes de les responsabilitats de cura esdevé un dels majors esculls en la vida quotidiana de les dones. I les dones segueixen actuant com les principals esmorteïdores de les tensions que emergeixen del conflicte treball família, cosa que afecta negativament el seu benestar i la seva salut (Adaney i Gómez 2011).

Enfront d'aquesta conjuntura marcada per l'imperatiu d'encaixar els diferents temps socials en la vida quotidiana, és on es desenvolupen les estratègies per tal de poder complir i gestionar les responsabilitats del treball domèstic i de cura (Carrasquer 2013).

- Poder i negociació en les famílies de doble ingrés

La institució familiar està vivint una progressiva reducció del control social i una privatització dels projectes i formes de vida familiar. Una de les conseqüències d'això és que els drets individuals predominen sobre dels drets col·lectius del grup familiar, de manera que la realitat de les famílies depèn en major mesura de les voluntats i les decisions individuals dels seus membres (Meil 2005).

Aguinaga (2004) fa referència a una transició de la *família autoritària* a la *família democràtica*, mentre que Schneider et al (2002, citat a Meil 2005) parla del sorgiment de la *família negociadora*. Deixant de banda la qüestió terminològica, les formes de negociació i acord entre els seus integrants esdevenen cabdals per entendre la conformació i estructuració de les famílies. I un dels aspectes més determinants i conflictius a negociar pel que fa a l'estabilitat de la relació és el repartiment del treball domèstic i de cura.

Existeixen dues grans perspectives teòriques que tracten d'explicar les estratègies de negociació a les famílies en base a les relacions de poder en la família: la teoria econòmica i la teoria del gènere. Si bé es poden concebre com a perspectives antagòniques, cap de les dues és suficient per a explicar com es divideixen, de fet, els treballs en l'àmbit familiar. És per això es proposa integrar ambdues perspectives per tal de tenir en compte ambdues dimensions a l'hora d'interpretar els processos de negociació en la parella.

En primer lloc, la teoria econòmica sosté que els ingressos que aporta cada membre de la parella es poden convertir en un recurs de poder en el sí de la família (Abril et al. 2015). Així doncs, qui aportaria més ingressos de la parella, en termes generals l'home, seria també qui té més poder en les negociacions i en la presa de decisions sobre l'organització de les qüestions laborals i familiars. Tanmateix, tal i com destaca Amigot et. al (2015), els recursos que augmenten el poder de negociació s'han d'entendre des d'una perspectiva més àmplia, és

a dir, tenint en compte tant aspectes materials com recursos immaterials, per exemple, el nivell de formació, tenir una trajectòria laboral llarga o una xarxa social àmplia.

En segon lloc, la perspectiva dels rols del gènere reconeix que els processos de negociació, siguin explícits o implícits, no es donen en condicions neutrals, sinó que estan emmarcats en un context social en què regeixen uns determinats patrons de gènere (Amigot et. al 2015). La divisió del treball, doncs, és una pràctica social que es crea i reconstrueix contínuament en base als rols i estereotips de gènere dominants (Abril et al. 2015). Tanmateix, els rols de gènere no són el resultat d'un procés finit sinó que es construeixen i es representen contínuament a través de la interacció social, a través del que es coneix com a *doing gender* (West i Zimmerman 1987).

A mode de síntesi, doncs, es parteix del fet que el repartiment del treball en les famílies està, principalment, condicionat a dos factors: la diferència entre els recursos disponibles, així com, a les relacions de gènere dinàmiques entre els seus membres (Domínguez-Folgueras 2015).

- El marc institucional

Tot i que s'hagi posat èmfasi fins ara en factors de caràcter individual i relacional, l'organització familiar del treball de cura està fortament condicionada pel marc institucional i polític. Aquest determina no només les possibilitats sinó les expectatives i els ideals dels membres de la família envers aquesta qüestió.

Segons Risman (1999, citada a Abril 2015) el context institucional influeix de tres formes en els plans de cura de les parelles: oferint incentius o desincentius, creant més o menys oportunitats i establint marcs de referències de tipus culturals. Així doncs, els dissenys institucionals alberguen idees implícites sobre la divisió de la cura segons el gènere

(Sainsbury 1996, citat a Abril et. al. 2015), a partir de les quals poden reforçar i legitimar una divisió tradicional i asimètrica del treball o, per contra, potenciar-ne una transformació.

El cas concret de l'Estat Espanyol correspon a un tipus de règim de benestar mediterrani, caracteritzat pel fet que la família és la principal productora i distribuïdora de benestar per a la protecció social (Moreno 2003). Malgrat que en les darreres dècades s'ha produït un avenç en matèria de polítiques públiques i normatives pel que fa a la conciliació de la vida laboral i familiar, aquestes parteixen d'uns ideals profundament patriarcals. Les mesures aplicades fins ara fan recaure el pes de la conciliació principalment sobre les dones (Aguinaga 2013), perpetuant el seu rol com a responsable última del benestar familiar.

D'altra banda, el suport que l'Estat dóna a les famílies a través de serveis, recursos econòmics o temps és especialment escàs. Les ajudes econòmiques a les famílies són insuficients per a cobrir les seves necessitats i els permisos de maternitat i de paternitat amb compensació salarial per a la cura del nadó durant el seu primer any són relativament curts i desiguals (González i Jurado 2015). De fet, com assenyalen Lapuerta et. al (2011) el disseny del sistema de permisos espanyol (setze setmanes per la mare i dues pel pare)² institucionalitza els desequilibris en l'atenció als fill/es i dificulta noves pràctiques envers la

² Els permisos de paternitat i maternitat concedeixen dues setmanes per al pare i setze setmanes per a la mare, respectivament (González i Jurado, 2015). D'aquestes setze setmanes, sis són obligatòries per la mare per al període posterior al part, mentre que les altres deu setmanes poden ser transferides parcialment o per complet al pare. El permís de paternitat a l'Estat Espanyol es va introduir el 2007 arran del Pla d'Igualtat d'Oportunitats del 2003, el qual estableix la possibilitat per als pares de gaudir d'un permís de 13 dies per a treballadores autònoms i de 15 dies per a treballadors a compte d'altri. També existeixen permisos parentals fins als primers tres anys de la criatura, els quals, tot i que garanteixen el manteniment del lloc de treball, només permeten cotitzar el primer any i no inclouen la percepció del salari.

maternitat/paternitat. Una dificultat afegida en el cas espanyol és que el mercat de treball es caracteritza per mantenir unes llargues jornades laborals (González i Jurado, 2015).

Aquesta situació s'ha agreujat arran de la crisi econòmica i financera, que va esclatar el 2008, ja que, ha provocat, més enllà d'una major incertesa laboral deguda a les reduccions salarials i les pèrdues de llocs de treball, un important retrocés en molts àmbits de les polítiques socials i laborals (González i Jurado, 2015). La reprivatització de la cura i les polítiques d'austeritat han impactat negativament en la igualtat de gènere de les parelles i han potenciat els models familiars patriarcal i exaltat els valors tradicionals de la maternitat (Gálvez, 2014).

En un context de crisis múltiples i la creixent precarietat laboral el model de parella de “doble ingrés” és pràcticament una necessitat per sobreviure i evitar riscos de pobresa. Això explica que, tenint també en compte que l'ajuda de la família extensa no és el recurs més freqüent o no és sempre una opció disponible, les polítiques familiars prenen una importància cabdal per a la vida quotidiana de les famílies (González i Jurado, 2015).

Els canvis sociodemogràfics recents evidencien, de fet, el fracàs i la manca de sostenibilitat del model de cura actual. No sorprèn, doncs, que en el context europeu l'Estat Espanyol tingui unes taxes de fertilitat i una participació femenina en el mercat laboral comparativament baixes, especialment de dones i mares de criatures petites (Lapuerta et. al, 2011). Això no es deu a una disminució en el desig de ser mares/pares sinó que és l'expressió dels grans obstacles als que s'enfronten les parelles treballadores l'hora de plantejar-se tenir fills/es, especialment, si no disposen d'una estructura familiar de suport o tenen un nivell de renda suficient per externalitzar puntualment el treball domèstic i de cura (González i Jurado 2015).

I és que a banda de la notòria crisi econòmica i financera, els països occidentals estan immersos en altres crisis sistèmiques com la crisi de la cura, conseqüència del fracàs del model d'organització de la cura basat en la divisió sexual del treball tradicional per tal de fer front a les necessitats de cura a la societat (Pérez Orozco 2014). D'aquesta manera, es posa de manifest de forma flagrant la necessitat de reorganitzar les estructures socials per tal de garantir que la cura i el benestar de tota la societat no recaigui, principalment, en el treball no remunerat de les dones.

1.2.2. Les famílies de doble ingrés com a objecte d'estudi

Justament és en el marc de la crisi de la cura en què ha tingut lloc el redescobriments del treball de cura com a objecte d'estudi (Carrasquer 2013) i en què emergeix com una responsabilitat social que cal abordar col·lectivament. En aquest sentit, és interessant recordar com aquest treball ha estat un autèntic camp de batalla del feminisme des de la segona onada (a finals dels anys 70 i principis dels 80).

Avui en dia, tot i reconeguda la idiosincràsia del treball de cura no gaudeix d'una única definició de consens. Les múltiples aportacions des de diverses perspectives feministes han permès aprofundir en la seva comprensió i han considerat una reivindicació central el seu reconeixement i visibilització com a treball, així com, la seva revalorització.

Tot i així, encara que els contextos socials, econòmics i culturals hagin anat canviant, el que avui en dia és conegut com a treball de cura segueix sent un treball invisibilitzat, naturalitzat i adscrit al gènere femení. És per això que l'interès del feminisme i els estudis de gènere pel que fa al treball de cura segueix vigent i manté la necessitat d'aprofundir en com es reproduceix i perpetua la divisió sexual del treball a través de la família.

En aquest sentit, l'Estat Espanyol no n'és una excepció i són nombrosos els estudis realitzats sobre la realitat de les famílies de doble ingrés i les seves estratègies per fer front al conflicte família-treball i conciliar els diferents temps de treball. Aquestes estudis aporten informació molt rellevant sobre l'evolució dels rols de gènere i quins són els factors que faciliten o dificulten la igualtat de gènere en les relacions de familiars.

No és una consideració baladí el fet que tot i que les parelles de doble ingrés tendeixen a una major igualtat a l'esfera pública, aquesta "igualtat" no és trasllada necessàriament a l'àmbit familiar. Per contra, malgrat que en les parelles de doble ingrés cada cop hi ha un major predomini dels ideals de relació simètrica, a la realitat es produeix un desajust entre aquest ideal igualitari i la pràctica (Dema 2005).

Les desigualtats de gènere persisteixen en aquest tipus de famílies i afecten principalment tres àmbits: el treball remunerat, ja que, els homes segueixen sent els que aporten els ingressos principals i el treball de les dones es percep com a complementari; el temps d'oci; el qual és més escàs per a les dones que en les parelles tradicionals; i, el temps de treball domèstic i de cura, en què la incorporació dels homes és poc significativa i desequilibrada, assumint les tasques menys dures i que suposen una major satisfacció personal (Ajenjo i García 2011).

L'estudi d'Agirre (2016:21), en què analitza concretament les formes de negociació de parelles que declaren tenir ideals igualitaris envers el treball domèstic i de cura, constata "l'existència d'una clara distorsió entre els discursos i autopercepcions paritàries i les pràctiques quotidianes".

Aquest desajust provoca conflictes en la parella i malestar, especialment entre les dones, les qual són les principals promotores del canvi en les relacions de gènere dins de la parella (Dema 2005). Apareixen tensions en ser qüestionats els principis que anteriorment

s'assumien com un contracte natural i que actualment no es comparteixen per igual entre les dues parts (Agirre 2016).

A més, enfront dels conflictes quotidians causats pel repartiment desigual les dones sovint es resignen a no fer explícit el seu malestar i cedeixen per tal d'evitar la confrontació amb la seva parella, assumint així el rol de responsables (Torns i Moreno 2008). Una altra forma de minimitzar el conflicte és externalitzant una part del treball, principalment, a través de la contractació de dones en situació de major precarietat o recorrent a l'ajuda de la família extensa.

Recerca sobre aquesta qüestió ha demostrat que certes transicions en el cicle vital comporten canvis importants que modifiquen les necessitats de la llar i a la vegada alteren els horaris i rutines individuals, cosa que provoca una reestructuració de les activitats diàries i tasques domèstiques i de cura (Domínguez-Folgueras 2015). Un punt d'inflexió en aquest sentit és l'arribada del primer/a fill/a, la qual suposa, a més d'un esperable increment en la càrrega de treball, una intensificació de la desigualtat de gènere dins de la parella (González i Jurado 2015).

A banda de dedicar molt més temps a les tasques domèstiques, quan les dones tenen fills/es dupliquen el temps que dediquen a les tasques de cura respecte el dels homes. A més, elles veuen afectada molt més negativament la seva vida professional, reduint hores de treball remunerat, mentre que ells amb l'arribada d'una criatura les augmenten (González i Jurado 2015). Malgrat que amb l'arribada d'un/a fill/a és significatiu el fet que els homes s'incorporen al treball de la llar, principalment, a través de la cura, la tendència general correspon a una tradicionalització dels rols de gènere i una especialització de les tasques (Domínguez-Folgueras 2015).

D'altra banda, no només la presència de fills/es és un factor clau a l'hora de mesurar el grau d'igualtat en les parelles, sinó que altres factors poden ser importants en aquest sentit, com el cicle vital o la generació. Les dades demostren que les dones amb fills/es més petits/es dediquen comparativament més temps al treball de cura, mentre que a mesura que es fan grans augmenta el pes del temps dedicat al treball domèstic. Hi ha estudis que assenyalen, de fet, que en parelles amb fills/es més petits/es la desigualtat de la divisió de tasques s'aguditza (Domínguez-Folgueras 2015).

En definitiva, si bé hi ha estudis que defensen que la major igualtat en les parelles joves no es pot explicar en termes de generació sinó de cicle vital (Dema 2005), no es està clar el pes dels factor generacional i cicle vital en la divisió dels treballs a nivell familiar.

- Maternitats: entre els nous ideals i les velles pràctiques

En termes generals les maternitats avui en dia, per voluntat i/o per necessitat, es compaginen amb un treball remunerat. Pel que fa als canvis en la relació de les mares amb el mercat de treball Aguinaga (2004:264) resumeix la tendència actual assenyalant que "ja no és la mare que treballa sinó la treballadora que pretén ser mare". En aquest sentit, és fa palès que l'emergència de nous rols femenins en l'esfera pública està vinculada amb una transformació de les identitats, les expectatives, les il·lusions i els projectes de vida de les dones.

No obstant, malgrat que entre les dones, especialment joves, es rebutja el patró femení de mestressa de casa i el patró masculí de principal proveïdor d'ingressos (Torns i Moreno 2008), la autoimatge de les dones com a mares no han canviat en el mateix grau (González i Jurado 2015). Per contra, de forma més o menys subtil, segueix arrelat l'ideal de maternitat intensiva (Agirre, 2016), cosa que fa aflorar importants contradiccions en la pràctica quotidiana de la maternitat.

La ideologia de la cura intensiva es basa en l'existència d'un instint maternal que justifica una entrega i una dedicació absoluta a la criatura per part de la mare i la creació d'un vincle afectiu únic entre ella i la criatura (González i Jurado 2015). Així doncs, la mare és considerada la persona més adient i capacitada per a fer-se càrrec de la criatura, especialment, durant els primers anys de vida.

Així doncs, tot i que cal tenir en compte que tant els discursos com les pràctiques varien en funció de la classe social (Torns i Moreno 2008), en general, les dones segueixen acomodant les seves expectatives familiars, professionals, personals i vitals al compliment de les responsabilitats quotidianes envers el treball de cura. Abril (2015) utilitza el terme de “preferències adaptatives” per expressar el fet que les dones, davant de la impossibilitat de satisfer les seves preferències, adapten els seus ideals al seu context o realitat particular. A més, l'assumpció d'aquestes responsabilitats sovint comporta renúncies, per exemple, en l'àmbit laboral, cosa que minva la disponibilitat de recursos i el poder de negociació dins de la parella.

Aquest ideal també s'expressa, per exemple, en l'existència d'una norma social sobre la lactància per la qual és un deure matern donar el pit a demanda el màxim de temps possible. Aquests preceptes són promoguts, en part, pels discursos d'autoritats de salut pública i infantil com la OMS/UNICEF, les quals promouen la lactància materna a demanda i exclusiva fins als sis mesos i la lactància juntament amb altres aliments durant el major temps possible (González i Jurado 2015).

En definitiva, es posa de manifest que persisteix el gran pes simbòlic de la idea de ser mare en la configuració de la identitat de les dones. Conseqüentment, i a diferència del treball domèstic, la falta d'implicació dels homes envers el treball de cura no és sempre reconeguda per les dones com una situació de desigualtat. Per contra, consideren el “monopoli” de la maternitat com un privilegi i una font de poder i reconeixement (Torns i Moreno 2008). En

aquest sentit, Carrasquer (2013), en particular, emfatitza les resistències femenines a cedir el poder domèstic, sobretot en relació a la maternitat i la cura.

- Paternitats: esperances i reptes

És a partir de la dècada dels 70 del segle XX i vinculat al declivi del model *male breadwinner* en què se situa l'emergència d'una nova tendència coneguda com *noves paternitat, paternitats actives o paternitats sostenibles*, entre d'altres (González et. al 2013). Malgrat que aquest concepte no gaudeix d'una única definició de consens, aquests termes fan referència a un model de paternitat basat en un major compromís amb l'educació dels seus fills/es i en un vincle i una relació directa i de proximitat amb ells/es.

Avui en dia, no només els homes expressen més habitualment desitjos d'exercir una paternitat més participativa sinó que, efectivament, les dades mostren que els pares estan més implicats en la cura quotidiana (González i Jurado 2015). Tal i com Abril (2015) assenyala, els homes que reconeixen la importància de la cura i les dificultats de conciliar l'esfera familiar i laboral estan, de fet, reconfigurant la seva masculinitat.

Aquestes formes de paternitat més compromeses són el resultat, principalment, de dos factors: bé perquè els pares són favorables a la igualtat de gènere o bé, com a conseqüència de circumstàncies familiars (Holter 2007 citada a González i Jurado 2015). Un exemple del segon cas el representa el debilitament de la situació econòmica arran de la crisi financera i econòmica, el qual ha impedit a molts homes que poguessin exercir el rol de sustentador principal o únic a la família (Abril 2012). Així doncs, si bé, cal valorar el major compromís per la igualtat dels homes; res no garanteix que els canvis en els rols masculins promoguts per contextos concrets no s'aturin o reverteixin la seva tendència en escenaris futurs.

Si bé, la presència de formes de paternitat més compromeses són esperançadores, aquest model no representa una tendència majoritària i pot contenir importants contradiccions i

tensions (Abril, 2015). La forma en què els pares s'han incorporat al treball de cura de les criatures segueix, de fet, uns patrons comuns. D'una banda, es dediquen principalment a activitats recreatives o acadèmiques, a diferència de les mares que segueixen encarregant-se de les tasques de cura, com la higiene i l'alimentació (Abril et. al. 2015). D'altra banda, la seva dedicació als fills/es augmenta a mesura que creixen, ja que, durant els primers mesos de vida és el període en què s'impliquen menys (Esteban 2011, citada a Agirre 2016).

Cal tenir en compte també que la implicació dels homes en el treball de cura tendeix a estar sobrevalorada, ja que, es concep com a voluntària i excepcional. I malgrat que hi ha canvis positius en aquest sentit, les dificultats en implicar als homes en la cura de forma igualitària evidencien una flagrant manca de cultura de la cura entre els homes. Conseqüència d'això és que la tendència general actual mostra un no qüestionament de la corresponsabilitat però, a la pràctica, tampoc assumeixen la càrrega de treball corresponent perquè segueixen sense sentir-se com a pròpia la responsabilitat envers les tasques domèstiques i de cura (Torns i Moreno 2008).

Tobío (2010) assenyala almenys tres motius pels quals els homes no s'impliquen en la cura en la mateixa mesura que les dones: saber, poder i voler. La conjunció entre aquests tres factors es manifesta, per exemple, en el desequilibri en el repartiment de la cura durant els primers mesos de la criatura, limitat pels permisos de maternitat i paternitat existents. Si bé, és cert les estructures salarials i laborals no fomenten en cap cas la implicació dels homes envers el treball de cura, la proporció d'homes disposats a complir la part transferible del permís de maternitat (màxim 10 setmanes) o reduir la jornada laboral és mínima, cosa que repercuteix negativament en el nivell d'implicació dels homes al llarg de tot el període de criança (González et al 2013).

És, per tant, una conjunció entre la manca de voluntat, d'experiència i d'accessibilitat el que explica la presència irrisòria dels homes en el treball de cura. I és per tal d'entendre les

reticències dels homes a assumir renúncies que cal tenir present que els homes parteixen d'una posició de privilegi respecte l'exercici de la paternitat. En definitiva, tal i com expressa la cita de Torns i Moreno (2008:111): “La dona sempre és mare mentre que l'home és pare quan pot i vol”.

- Les parelles igualitàries: realitat o utopia?

Si bé, cada vegada són més les parelles que expressen desitjos o, fins i tot, un compromís envers l'equitat de gènere, tal i com s'ha assenyalat, no són majoritàries les parelles amb pràctiques que puguin considerar-se igualitàries. Mentre que s'estima que entre un 17% i un 30% de les famílies de l'Estat espanyol tenen un repartiment més o menys equilibrat en absència de fills/es (González i Jurado 2015), quan apareix la descendència aquest percentatge disminueix considerablement i es tradicionalitza la distribució dels treballs. Aquesta asimetria ve marcada tant per una desigualtat a nivell laboral com a nivell familiar. En primer lloc, les dones participen en el mercat laboral en condicions de discriminació i segregació (segregació vertical i horitzontal); i, en segon lloc, a la llar la desigualtat es tradueix en una segregació del treball domèstic i de cura en base al gènere.

A nivell conceptual, entem per parelles igualitàries aquelles que estan formades per “dos ingressos i dues persones cuidadores” i que presenten una distribució igualitària dels treballs. Es tracta d'un model familiar que fomenta les relacions de gènere igualitàries, valora el temps de cura en la mateixa mesura que el temps de treball remunerat i contribueix al benestar de les criatures, ja que, ambdós progenitors procuren temps per estar amb les seves criatures (González i Jurado 2015).

Aprofundir en les condicions, estratègies o obstacles d'aquestes parelles en l'experiència de la parentalitat contribueix a comprendre els mecanismes que permeten superar els rols de gènere tradicionals en l'àmbit familiar. En aquest sentit, són diversos els factors que faciliten

o dificulten una distribució igualitària dels treballs. Segons Amigot et. al (2015) és el resultat de diferents configuracions de recursos relatius, com a indicadors del poder de negociació, la disponibilitat temporal i els ideals d'igualtat de gènere i justícia distributiva.

González i Jurado (2015) resumeixen les condicions que permeten la igualtat pel que fa a factors intrínsecs de la parella com: unes pautes de repartiment igualitàries de les tasques domèstiques establertes a l'inici de la convivència, nocions d'igualtat basades en el principi de la coresponsabilitat en l'àmbit domèstic, un ajustament dels nivells d'exigència pel que fa a la neteja i realització de tasques entre els dos i una assumpció per part dels homes de la part del treball que els correspon. En aquest sentit, també són importants els factors externs com el fet que ambdós comptin amb recursos similars o no realitzin ni pateixin canvis importants a les seves feines.

Abril et al. (2015) destaca, en especial, la importància d'unes idees més elaborades sobre el gènere per a un repartiment asimètric del treball de cura. A més, així com els valors de gènere, els ideals de maternitat i paternitat són un factor fonamental en el disseny dels pla de conciliació de cada parella (González i Jurado 2015).

Tanmateix, en els processos de negociació pot produir ambivalències, fins i tot, en casos en què es tingui clar un ideal de gènere (Gerson 2009, citat a Amigot et. al 2015). Les ambivalències poden dificultar el procés cap a un repartiment no tradicional del treball domèstic i de cura i també poden aparèixer quan les persones han d'adaptar els seus ideals de gènere a contextos amb dificultats internes o externes (Amigot et. al. 2015).

1.2.3. Feminisme i maternitat: el debat pendent

- La maternitat des de perspectives feministes

El feminisme és un moviment polític i una teoria crítica que neix amb l'objectiu d'acabar amb la situació d'opressió de les dones i transformar les relacions de poder entre les persones en base al gènere. Amb aquest fi és proposa, entre moltes altres qüestions, analitzar de forma crítica la construcció i els efectes dels diversos discursos socials sobre les dones, entre els quals hi destaquen els discursos sobre la maternitat (Saletti 2008).

La forma en què les societats han entès la funció maternal ha anat variant al llarg de la història i ha determinat els valors i les pràctiques de les dones en la cura dels fills/es. La maternitat ha estat definida com una qualitat innata de les dones, com una funció social o com una font d'opressió per a les dones (Hirata et. al. 2002 citada a Agirre 2016). Aquestes conceptualitzacions, inscrites en diferents postures ideològiques, legitimen i promouen, de forma més o menys explícita, un o altre sistema de relacions de gènere i un idea concreta del que és la feminitat.

El moviment feminista ha abordat la qüestió de la maternitat des de diverses perspectives, cosa que ha generat controvèrsies i posicionaments, fins i tot, oposats. Tot i així, una de les aportacions feministes més importants ha estat el fet d'assenyalar que, com a construcció històrica, l'experiència de la maternitat és canviant en funció dels contextos socials, polítics i culturals i, per tant, pot ser transformada en benefici de l'emancipació de les dones.

Saletti (2008) distingeix dues grans postures teòriques dins del feminisme. Per una banda, les postures feministes que desarticulen el model de la bona mare, a través de la deconstrucció de l'instint maternal o del concepte de maternitat com a eix en la identitat femenina. I per altra banda, les postures feministes que reconstrueixen la maternitat, entenent-la com a font de plaer, coneixement i poder específicament femenins.

Tot i la complexitat real que contenen els debats feministes entorn aquesta qüestió aquestes dues postures tenen relació directa amb dues de les grans corrents de la història del feminisme: el feminisme de la igualtat i el feminisme de la diferència. Mentre que el feminisme de la igualtat ha insistit en assenyalar com a causa principal de la subordinació de les dones la dedicació al món domèstic i a la cura de les persones, el feminisme de la diferència l'ha reivindicat com a actitud i pràctiques femenines necessàries per a la supervivència i la vida social (Tobío 2010).

Els diversos grups de dones feministes han generat visions molt diferents de la maternitat, que han anat evolucionant al llarg del temps i que han estat influenciats pel context social i ideològic. Aguinaga (2004) assenyala quatre etapes diferents. En primer lloc, el feminisme maternal³ que posava en valor la maternitat com a funció social i reivindicava drets socials per les mares.

Posteriorment, a partir dels anys 60 i 70 del segle XX, el discurs dominant del moviment feminista es va centrar en un rebuig a la maternitat, especialment, per la seva condició d'obligatorietat. La qüestionaven com a deure moral i denunciaven el seu caràcter alienant, així com el fet que representés un obstacle per a l'alliberament i l'autonomia de les dones.

En front d'aquesta visió negativa de la família i la maternitat obligatòria van sorgir veus que defensaven una maternitat privada i escollida, posant en alça els seus valors positius. Una de les seves principals pensadores, Adrienne Rich, proposava des d'una perspectiva individual l'opció d'una maternitat conscient, desitjada i en solitari (Aguinaga 2004).

Actualment, com s'ha assenyalat anteriorment, els discursos imperants sobre la maternitat es corresponen en gran part amb el model que Hays (1996, citat a Gonzalez i Jurado 2015)

³ El moviment del "feminisme maternal" prové de França i es va desenvolupar al llarg de tot el primer terç del segle XX (Aguinaga, 2004).

va anomenar *maternitat intensiva*. I malgrat que aquest model de maternitat, pel fet que legitima el manteniment dels rols tradicionals, ha rebut importants crítiques des de perspectives feministes, és també present en certs discursos feministes actuals que, en base a arguments biologicistes, proposen una revalorització allò que consideren natural i vinculen la criança de les criatures amb la identitat de les dones (Palomar 2005).

Finalment, convé destacar que tot i l'evolució cronològica que ha viscut el feminisme respecte la conceptualització de la maternitat, algunes de les formes d'entendre la maternitat des dels diferents corrents feministes conviuen actualment i mostren l'àmplia diversitat de la realitat de les maternitats feministes.

- Propostes i nous models de cura des d'una perspectiva feminista

En l'escenari actual en què les dones s'han consolidat a l'esfera pública i el treball remunerat és compartit entre homes i dones, un dels grans reptes encara pendents des d'una perspectiva feminista és la divisió desigual del treball de cura. En aquest sentit, i en relació amb la manca de responsabilitat social i col·lectiva envers la cura dels infants i les persones en general, la implicació dels homes n'és una condició imprescindible.

El repte pendent, però, ha d'anar més enllà de garantir una major participació dels homes envers el treball de cura, ja que convé prestar atenció a les condicions en què es dóna i, en especial, si parteix d'una relació d'igualtat entre gèneres. Pleck i Masciadrelli (2004, citat a Gonzalez i Jurado 2015) distingeixen diverses dimensions de la implicació dels homes en la cura de les criatures. En primer lloc, l'accessibilitat, és a dir, la disponibilitat potencial per a la interacció amb el fill/a; segon, el compromís patern, entesa com la quantitat de temps invertida en cura i altres activitats compartides amb la criatura; i per últim, la responsabilitat, expressada com l'exercici del control i supervisió de la cura de la criatura i la gestió dels recursos organitzatius per a aquest fi (buscar cuidador/a, concertar cita amb el/la metge/ssa,

la compra de roba,...). Així doncs, una major implicació no significa únicament una major dedicació al treball de cura, sinó que implica canvis més enllà dels temporals i que requereixen canvis en els ideals, els valors i el significat dels diferents temps socials.

En aquest sentit, com bé assenyala Tobío (2010) incorporar als homes al món de la cura exigeix un nou context, un nou model social i familiar. Nancy Fraser proposa el "*Model del cuidador universal*" com a alternativa a la divisió sexual del treball. Es tracta d'un model integrador ja que implica que, en comptes de relegar la cura al mercat laboral, és el mercat laboral que s'adapta al fet que ambdós sexes tenen responsabilitats de cures a les que han d'atendre (Fraser 1997, citada a Tobío 2010).

El treball de cura, a banda de feminitzat, està socialment devaluat, invisibilitzat, privatitzat i no recompensat. En front d'això, Glenn (2000) defensa que el reconeixement i la revalorització del treball de cura i de les persones cuidadores incentivaria a la resta, i especialment als homes, a incorporar-s'hi. En conseqüència, una societat que valorés el treball de cura i les relacions de cura, seria també més igualitària i justa.

Convé recordar que més enllà de plantejaments estrictament acadèmics, la qüestió de la revalorització del treball domèstic i de cura ha estat també present en les lluites i reivindicacions del moviment feminista, especialment, a partir dels anys 70 del segle XX. Especialment significativa és la campanya internacional Salari per al Treball Domèstic impulsada, principalment, per feministes de diferents països i amb ideologia d'arrel marxista. Aquesta campanya es proposava, a banda de reivindicar la seva condició de treball i la seva desnaturalització, visibilitzar-lo com la forma d'explotació específica de les dones en el sistema patriarcal i capitalista (Federici 2013). I malgrat que aquesta perspectiva situava la principal responsabilitat en l'Estat, és una mostra més de la importància que la superació de la divisió sexual del treball ha tingut per al pensament i moviment feminista per tal de garantir unes condicions d'igualtat per a les dones en les societats occidentals.

Malgrat que la divisió asimètrica i sexuada dels treballs no només es manifesta en el repartiment de la cura de les criatures, els avenços en aquest àmbit permeten entreveure escaletxes que poden contribuir a trencar definitivament amb els rols de gènere tradicionals i la revalorització del treball de cura. I és amb finalitat última de donar resposta a la flagrant necessitat social de cura, que cal seguir qüestionant-nos, repensant i reconstruint quins són els models de relacions i les estructures que faciliten i potencien que el treball de cura sigui una responsabilitat realment col·lectiva i compartida equitativament per al funcionament de la societat.

1.3. Pregunta de recerca

Tenint en compte el marc teòric anterior, aquest estudi parteix d'una doble pregunta de recerca:

- Quins són les estratègies que utilitzen les dones feministes per tal de posar el seu discurs a la pràctica en el repartiment quotidià del treball de cura a infants?
- Es produeixen contradiccions o ambivalències entre els discursos de les dones feministes i les seves pràctiques quotidianes?

1.4. Objectius generals i específics

A les taules 1 i 2 es desenvolupen en detall els objectius generals i específics de la recerca.

Taula 1: Objectiu general 1 i objectius específics

Objectiu general 1: Conèixer les pràctiques quotidianes de dones feministes en el repartiment del treball de cura a infants amb parella heterosexual.
Objectius específics 1: <ul style="list-style-type: none">- Indagar si s'assoleix la corresponsabilitat en el repartiment del treball de cura a infants entre dones feministes i la seva parella heterosexual.- Conèixer els mecanismes de negociació o de conflicte envers el repartiment del treball de cura a infants amb les parella heterosexual de dones feministes.- Explorar com afecten les variables gènere, generació, situació laboral i l'edat dels fills/es al repartiment del treball de cura a infants entre dones feministes i la seva parella heterosexual.

Taula 2: Objectiu general 2 i objectius específics

Objectiu general 2: Conèixer el discurs de les dones feministes envers el repartiment del treball de cura a infants amb parella heterosexual.
Objectius específics 2: <ul style="list-style-type: none">- Conèixer com influencien els valors, representacions i pautes de comportament de les dones feministes en les pràctiques quotidianes del treball de cura a infants.- Conèixer els ideals de les dones feministes envers el repartiment del treball de cura a infants.- Explorar com afecten les variables gènere, generació, situació laboral i l'edat dels fills/es al discurs de les dones feministes envers el treball de cura a infants.- Conèixer les contradiccions, ambigüitats i renúncies entre el discurs feminista i les pràctiques quotidianes.

1.5. Perspectiva teòrica

La perspectiva teòrica en què s'emmarca aquest estudi correspon a la perspectiva de gènere. Així doncs, se situa la variable gènere com a categoria d'anàlisi principal, cosa que determina tant el plantejament com la interpretació d'aquest estudi.

La perspectiva de gènere ha permès evidenciar que el treball de cura, assignat al gènere femení en el sistema patriarcal, és un treball indispensable per al funcionament de l'organització social i econòmica de les societats capitalistes i que es troba, a més, invisibilitzat, marginalitzat i desvaloritzat. El treball domèstic i de cura, a més, condiciona en gran part l'organització dels temps de les dones en la vida quotidiana, així com el seu benestar i estat de salut. Aquest estudi parteix, doncs, de la necessitat de fer visibles tots els treballs més enllà de la lògica productiva per tal d'analitzar les desigualtats actuals a partir de la divisió social i sexual del treball.

Tot i que el treball de cura és un concepte molt ampli, aquest treball es focalitza, particularment, en la cura a infants en la maternitat/paternitat. I cal assenyalar que es concep la maternitat i també la paternitat com a construccions socials i històriques i, per tant, canviant al llarg del temps i de l'espai.

Finalment, tenint en compte la importància de la conceptualització del gènere en el marc d'aquest treball, les aportacions de West i Zimmerman (1987) sobre el concepte del *doing gender* permeten aproximar-nos a la dinàmica canviant i interactiva de les relacions de gènere i per tant, entendre la maternitat i la paternitat com a pràctiques inderpendents.

2. DISSENY METODOLÒGIC

En el següent apartat s'especifica el disseny metodològic d'aquest projecte de recerca. Primer de tot, s'assenyalen els motius pels quals la vida quotidiana és l'escenari escollit per aproximar-nos a l'estudi del discurs i a la pràctica del treball de cura, així com les hipòtesis planejades a l'inici d'aquest estudi. Seguidament, es desenvolupa el marc metodològic emprat, i més concretament, es detallen els motius pels quals s'ha optat per un enfocament de tipus qualitatiu i s'ha emprat l'entrevista com a tècnica d'anàlisi. Per últim, es detalla el disseny de la investigació i es descriu tècnica de selecció de la mostra i la mostra, el disseny i desenvolupament de les entrevistes en profunditat i la fase d'anàlisi.

2.1. La vida quotidiana: l'escenari d'aproximació al treball de cura

Fent un repàs històric al camp d'estudi del treball de cura es fa evident la seva estreta vinculació amb la vida quotidiana. Una aproximació a la vida quotidiana permet explorar com es gestiona i es du a terme aquest treball, incloses les estratègies que es teixeixen per fer-hi front. (Carrasquer 2013) Ens situem en aquest marc no només per analitzar l'organització diària d'aquest treball, sinó com es generen i s'expressen les tensions, les expectatives, els conflictes i les ambivalències, ja que, és on es posen de manifest els encontres i desencontres entre aquests valors, ideals i imaginaris i les pràctiques.

Malgrat que l'organització de la vida quotidiana engloba els diversos àmbits de la vida de les persones, visibilitzar que en les relacions familiars es fonamenten i s'expressen les relacions de poder entre gèneres és una pas imprescindible per a la superació de la desigualtat. En aquest sentit, un dels més reptes més importants dels feminismes ha estat i segueix sent, l'anàlisi crític i el qüestionament de la despolitització i naturalització de les relacions de gènere en l'àmbit tradicionalment anomenat privat.

En aquest sentit, no només es tracta de visibilitzar els conflictes que emergeixen de l'organització quotidiana del treball domèstic i de cura en aquests espais sinó d'assumir-ne social o col·lectivament la responsabilitat, ja que són fruit d'un conflicte entre gèneres que perviu en totes les estructures de la societat a nivell estructural i simbòlic (Carrasquer, 2013).

Finalment, la vida quotidiana permet també evidenciar la interdependència entre els diferents temps socials. Si bé, l'eix central de l'estudi és el treball de cura, no es pot entendre la relació de les persones amb aquest sense contemplar la seva interacció amb els altres àmbits de la vida. De fet, aquest estudi tracta de posar de manifest els mecanismes tant interns com externs que perpetuen o subverteixen la desigualtat en el repartiment en el dia a dia del treball de cura, per la qual cosa es parteix d'una perspectiva multidimensional i que transcendeix la rígida dicotomia entre esfera pública i privada.

2.2. Hipòtesis del treball de recerca

Les hipòtesis plantejades en aquest treball de recerca són dos:

a) D'una banda, dones feministes amb una voluntat explícita de transformar les relacions de gènere i d'assolir un repartiment equitatiu del treball domèstic i de cura es troben amb moltes dificultats a l'hora de posar en pràctica el discurs igualitari amb les seves parelles heterosexuales. Són diversos els factors que afecten la divisió sexual del treball en l'àmbit familiar: des l'impacte del gènere, fins a desigualtats en l'àmbit laboral o la legislació en maternitat.

b) És per això que les dones feministes per tal de trencar amb els rols de gènere tradicionals desenvolupen estratègies individuals o a través de la negociació amb les seves parelles que poden tenir efectes ambivalents o contribuir a la construcció de relacions heterosexuales més igualitàries en el reconeixement i la redistribució del treball de cura. En aquest sentit, és

també important tenir en compte com els discursos feministes envers la maternitat varien al llarg de les generacions i això condiciona tant els seus ideals envers la maternitat com les seves pràctiques i les estratègies que despleguen.

2. 3. Marc metodològic

El plantejament metodològic d'aquesta investigació és de tipus qualitatiu. L'ús de mètodes qualitatius en aquest estudi sorgeix, no tant com una aposta sinó més aviat com una necessitat tenint en compte els objectius plantejats. El reconeixement de la potencialitat de les investigacions qualitatives alhora d'explorar determinades dimensions de la vida quotidiana, que no es poden percebre en aproximacions de tipus quantitatives, és un punt de partida en l'elaboració de l'estratègia metodològica.

En aquest línia, les tècniques quantitatives de les enquestes dels usos del temps evidencien importants limitacions. Tot i que aporten informació d'un gran valor pel que fa a la mesura del temps quotidià dedicat als diferents treballs i a les diferències de gènere corresponents, no permeten indagar sobre altres aspectes importants de la divisió asimètrica dels treballs com les seves causes, les conseqüències o les implicacions emocionals o en la salut. Pel mateix motiu, la metodologia quantitativa tampoc permet explorar com operen els patrons culturals i les ideologies en la configuració del gènere a partir de les interaccions interpersonals.

Així doncs, la metodologia qualitativa sembla ser l'eina més adequada per tal d'estudiar com afecten tant els aspectes materials com simbòlics el repartiment sexuat del treball de cura en la vida quotidiana. No només contribueix a aprofundir en el coneixement sobre com afecten els factors personals, sinó que permet emfatitzar la importància de la conjunció entre els factors relacionals i institucionals en aquesta àmbit. Més concretament, permet d'indagar

sobre els rols de gènere, la interacció i els processos de negociació entre les parelles, els ideals de maternitat i paternitat, les expectatives laborals i el context institucional (mercat de treball, xarxa familiar o d'amistats i context institucional. (González i Jurado, 2015).

Convé assenyalar que l'anàlisi qualitatiu no pretén en cap cas universalitzar el coneixement adquirit ni representar el conjunt de la població, sinó que ens ajuda a entendre fenòmens concrets. L'objectiu no és només constatar uns fets, sinó aprofundir en els coneixements sobre el tema d'interès per tal de transformar aquells elements que no permeten o obstaculitzen la igualtat de gènere i mantenir o potenciar aquells que hi contribueixen.

En base als objectius establerts i també per qüestions de disponibilitat, per a la recollida de dades s'ha utilitzat la tècnica de l'entrevista en profunditat. És interessant destacar el fet que l'entrevista en profunditat és una de les tècniques més utilitzades en investigacions socials realitzades des d'una perspectiva de gènere (Oakley, 1985, citat a Agirre, 2016). Es tracta d'una eina especialment eficaç pel que fa a l'accés a la informació i també perquè facilita un tracte de major proximitat i confiança entre l'entrevistadora i la persona entrevistada.

Es per això que amb l'objectiu d'analitzar tant les pràctiques com els discursos envers el repartiment del treball de cura a infants en dones feministes i les seves parelles heterosexuales s'han realitzat sis entrevistes semi-estructurades a tres parelles heterosexuales que representaven dues generacions diferents. Les dues parelles que formaven part d'una mateixa generació (concretament, la més jove) tenien fills/es d'edats diferents, per la qual cosa, diferien en la fase del cicle vital.

2.4. Disseny de la investigació

- Tècnica de selecció de la mostra i mostra

El mostreig realitzat ha estat de tipus intencional, ja que, es pretenia analitzar el relat de subjectes amb un perfil molt específic i el de les seves parelles. Els criteris de selecció de la mostra han girat entorn els següents factors: la identificació feminista, el cicle de vida, la generació, nivell estudis i professió.

Malgrat que cal tenir en compte que forma part d'un col·lectiu minoritari socialment, un dels aspectes diferencials de l'estudi és el fet que se centri exclusivament en dones feministes. En aquest sentit, malgrat que no hi existeixi una definició clara ni consensuada sobre el que és una persona feminista, a l'hora d'establir els criteris per a fer la selecció de la mostra s'han tingut en compte dues dimensions: la subjectiva i l'objectiva⁴. Així, doncs, s'han seleccionat dones que reuneixen les següents característiques:

- Autopercepció com a feminista (condició subjectiva).
- Participació en col·lectius, organitzacions o institucions amb voluntat de transformació social o de les relacions gènere (condició objectiva).
- Ser mare de dues criatures.
- Tenir parella heterosexual⁵.

⁴ Cal destacar el fet que la intenció no ha estat en cap cas establir una definició concreta del que vol dir ser feminista o fixar-ne unes condicions. Simplement, s'ha establert un criteri per a la selecció de la mostra que fos adequat per a complir amb els objectius de l'estudi, sense deixar de reconèixer i tenir en compte la gran diversitat de formes de pensar i viure el feminisme.

⁵ El fet de centrar l'estudi exclusivament en parelles heterosexuales no és fruit d'una falta de reconeixement a les relacions de poder i desigualtat en les relacions homosexuals o altres estructures familiars, sinó que parteix

A banda d'això, per tal d'analitzar dones en diferents fases del cicle vital s'han seleccionat dones de diferents generacions (2 generacions) i amb fills/es d'edats diferents (2 fases del cicle vital). Concretament s'ha entrevistat a una dona per cada una d'aquestes condicions:

- Tenir fills/es d'entre 3 i 6 anys (*parella 1*).
- Tenir fills/es majors de 6 anys (*parella 2*).
- Dones d'edat compresa entre els 60 i els 65 (*parella 3*).

Finalment, doncs, a partir de la selecció de les dones de la mostra han estat tres les parelles entrevistades, el perfil sociològic de les quals es detalla a la taula 3.

Taula 3. Perfil sociològic de les parelles entrevistades.

	Parella 1: Gemma i Marc	Parella 2: Pau i Maria	Parella 3: Carme i Antoni
Edat	Gemma: 35 anys Marc: 40 anys	Maria: 40 anys Pau: 37 anys	Carme: 65 anys Antoni: 70 anys
Generació	De la dècada dels 1970/80.	De la dècada dels 1970/80.	De la dècada dels 1950/60.
Fills/es	Dos fills de 3 i 6 anys	Una filla de 9 anys i un fill de 6 anys	Dues filles de 36 i 38 anys. I avis d'un nen.
Anys de convivència	13 anys	11 anys	44 anys
Localitat	Barcelona	Sabadell	Barcelona
Nivell educatiu	Formació universitària.	Formació universitària	Formació universitària

d'un interès concret en analitzar com es poden resignificar i reconstruir unes relacions de gènere desiguals que s'emmarquen en unes diferències biològiques en relació a la procreació.

Professió	Gemma: Directora d'una casa d'acollida per a dones. Marc: Mestre	Maria: Educadora social. Pau: biotecnòleg.	Jubilats. Carme: extècnica de logística Antoni: extreballador de la banca.
------------------	---	---	--

Totes les parelles constitueixen parelles de doble ingrés i pel que fa a la classe social presenten un nivell de classe mitjana, segons la professió i el nivell d'estudis. És important destacar que en els tres casos tot i tenir el mateix nivell d'estudis, les dones reben o han rebut menors ingressos que les seves parelles masculines.

Totes les parelles han conviscut durant tot el període de criança i continuen convivint fins a dia d'avui. D'altra banda, i en coherència amb el fet que l'estudi s'emmarca a nivell teòric en l'evolució de la societat a l'Estat espanyol en aquesta qüestió, les persones de la mostra han nascut i viuen a Catalunya. Particularment, el període de criança té o ha tingut lloc en entorns urbans, concretament a Barcelona (parella 1 i 3) i Sabadell (parella 2).

- Tècnica seleccionada i disseny de l'entrevista en profunditat

Les entrevistes semi-estructurades s'han dissenyat tenint en compte els objectius establerts i a partir d'identificar la informació concreta que es pretenia obtenir. A partir d'això, s'ha elaborat un guió de les entrevistes per tal de facilitar tant la dinamització com el desenvolupament de la tècnica seleccionada.

El guió de les entrevistes s'ha configurat en base a tres grans blocs de preguntes:

Bloc 1: Història de vida

Bloc 2: Maternitat/Paternitat i organització quotidiana del temps.

Bloc 3: Valors, identitat i feminisme.

Tanmateix, tot i estar basades en el mateix guió d'entrevistes, tant el contingut com l'ordre de les preguntes ha estat diferent en cada cas, ja que s'han adaptant al relat de les persones entrevistades. En el cas dels homes, a més, s'ha procurat aprofundir en aspectes d'interès que les seves parelles havien assenyalat anteriorment.

L'entrevista a la mare tenia per objectiu identificar principalment la relació entre el seu discurs i la pràctica quotidiana de la maternitat, així com el procés de negociació amb les seves parelles heterosexuales i les estratègies desenvolupades. Les preguntes estaven enfocades a indagar, a partir de l'experiència de la maternitat, sobre el repartiment del treball domèstic i de cura amb la parella i la conciliació amb el temps d'oci i el treball remunerat així com sobre els ideals envers la maternitat, el feminisme, i la percepció del grau de correspondència entre aquests i les pràctiques quotidianes.

Pel que fa l'entrevista al pare, parteix de l'interès d'analitzar també tant el seu discurs com la pràctica quotidiana en l'exercici de la paternitat, així com les diferències en les pràctiques, percepcions i els discursos respecte la mare. Mentre que els estudis sobre aquesta qüestió acostumen a estar centrats en l'experiència de les dones, les opinions, expectatives, inquietuds o desitjos de l'home afecten, no només el seu rol de pare, sinó el paper que assumeix la dona en el sí de la parella i en la maternitat. En aquest sentit, i prenent com a marc teòric el caràcter relacional i dinàmic dels rols, en aquest estudi s'ha considerat imprescindible tenir en compte la veu dels homes.

Les entrevistes s'han registrat en àudio mitjançant una gravadora.

- Dinàmica i desenvolupament de les entrevistes

Les entrevistes de caràcter semi-estructurat s'han realitzat en un ambient informal per tal de fomentar un clima de proximitat i confiança entre la persona entrevistada i les entrevistades. En aquest sentit, també s'ha procurat que fossin les persones entrevistades les que escollissin

on volien realitzar l'entrevista, així com el dia i l'hora de l'entrevista. A banda d'intentar garantir un espai de confort també s'ha tingut en compte les dificultats en la conciliació familiar i laboral i la poca disponibilitat temporal, especialment, dels mares i pares de fills/es petits/es, per la qual cosa i en la mesura que ha estat possible, s'ha intentat afectar el mínim la seva rutina quotidiana.

Les entrevistes s'han dut a terme de forma individual i sense la presència de la parella, per tal d'evitar que el relat es veiés condicionat. La durada de les entrevistes ha oscil·lat entre una hora i mitja i dues hores. I s'han realitzat totes les entrevistes en el transcurs aproximat d'un mes i mig.

- Explicació de les tècniques d'anàlisi

La tècnica d'anàlisi emprada correspon a un anàlisi de contingut amb les corresponents fases de transcripció, codificació i agrupació en categories i integració de la informació.

És important destacar que en l'anàlisi realitzat els valors, les actituds i pràctiques de les persones entrevistades envers el treball de cura no només s'han constatat a partir de les preguntes directes, sinó que s'ha complementat i/o contrastat amb el que es desprèn sociològicament a partir dels seus discursos.

Per tal de mantenir l'anonimat de les persones entrevistades, per cada una d'elles així com dels seus fills/es, al llarg de l'estudi s'han utilitzat noms ficticis, cosa que evita que puguin ser identificades i facilita a la vegada la lectura i interpretació dels resultats.

3. RESULTATS

El següent apartat inclou l'anàlisi del treball empíric realitzat. Està dividit en dues parts: en la primera part s'analitza cada una de les tres parelles entrevistades en base a quatre blocs temàtics i seguint un model d'anàlisi que inspira el guió de les entrevistes: maternitat i treball de cura, treball domèstic, treball remunerat; i temps lliure i d'oci. La segona part correspon a un apartat de síntesi, en què s'analitza l'impacte dels factors cicle de vida i generació.

El perfil sociològic de cada una de les parelles analitzades es troba detallat a la taula 3 de l'apartat 2.4 *Disseny de la investigació* (pàg. 37).

3.1. Parella 1: Des de la diferència a la igualtat

- Introducció

La Gemma i el Marc tenen dos fills, el Jan i l'Aleix, de 4 i 6 anys, respectivament. Ambdós declaren un compromís ferm en exercir una maternitat i una paternitat actives i corresponsables. El seu model de cura es basa en la criança natural, el vincle materno-filial i l'alletament natural, cosa que determina tant en el discurs com en la pràctica una diferenciació del rol del pare i la mare a l'inici de la criança. Així doncs, tant el seu discurs com la seva pràctica transiten entre el reconeixement de les diferències i un compromís amb la igualtat de gènere.

La Gemma i el Marc declaren que tendeixen a ser una parella cada vegada més corresponsable. Tanmateix, accepten que el grau de corresponsabilitat no és totalment equitatiu, ja que la Gemma assumeix en major grau la càrrega de la cura, especialment del treball domèstic.

Reconeixen que l'equilibri en l'actual organització ha estat possible, principalment, pel fet de compartir uns forts ideals per a la igualtat de gènere, especialment promoguts per la Gemma. Aquests valors han posat les bases per a una negociació constant entre ells dos, per la qual també ha estat important una voluntat d'entesa mútua i una determinació en dividir les tasques equitativament.

Gemma: *Normalment, la idea és parlar-ho tot. No hi ha res que es quedi allà sobre. Parlar-ho i buscar solucions potser amb maneres no massa respectuoses. Si s'arriba al crit, s'arriba al crit.*

En aquest sentit, cal afegir la importància que ambdós atorguen a l'educació i a la cura dels seus fills com un pilar fonamental en el seu projecte vital. Els referents familiars, tant de la Gemma com del Marc, encara que per motius diferents, han actuat com a importants condicionants en les expectatives envers la distribució dels treballs en la vida quotidiana. Mentre que la Gemma declara que la divisió sexuada dels treballs entre els seus progenitors ha potenciat el seu discurs i determinació en favor d'uns models més igualitaris; per a en Marc, la participació del seu pare en les tasques domèstiques i de cura de forma quotidiana ha actuat com a referent d'un paternitat no tradicional.

- Maternitat i treball de cura

El discurs de la Gemma i el Marc, emmarcat en un feminisme de la diferència i consensuat entre ells, ha determinat en gran part la seva pràctica en l'organització quotidiana dels temps. En base a arguments biològics, es justifica l'assumpció per part de la dona del rol de cuidadora principal durant el període d'alletament (els primers 2-3 anys de la criatura), a partir del qual s'ha d'incorporar la figura paterna en termes de cuidador corresponsible. Mentre que hi ha una diferència clara en les expectatives de la Gemma envers la distribució del treball en aquesta segona etapa de la criança, algunes pràctiques no canvien en el mateix grau i es posen de manifest certes contradiccions.

Malgrat que el discurs parteix del reconeixement de la diferència sexual i que la pràctica quotidiana coherent amb aquest discurs ha estat conscient i desitjada, la Gemma fa explícita la sobrecàrrega que suposa assumir aquest ideal en la vida quotidiana.

Gemma: *Tota la cura dels nens passava molt per mi, des de la voluntat però a vegades... però des de l'entranya et sortia la mala llet de dir "Hòstia, sí, això és voluntari però estic carregant aquí una responsabilitat que, sí que és volguda, però a vegades no la suporto o a vegades no la puc sostenir".*

En coherència amb el discurs la implicació del pare respecte la cura ha augmentat a mesura que les criatures han crescut però el fet d'haver exercit de figura de suport a la mare durant els primers mesos ha condicionat el grau d'implicació, compromís i responsabilització envers les criatures més enllà del període d'alletament. L'assumpció d'un rol secundari en una primera etapa de la criança ha dificultat al pare establir un vincle afectiu amb els fills, incorporar les necessitats de cura dels infants en la seva pròpia rutina i responsabilitzar-se en el mateix grau que la mare.

Marc: [Quan en Marc va tornar a la feina després de la baixa de paternitat el fill petit tenia problemes per enganxar-se al pit] *Em costava veure que era un problema meu també. Costava entendre que era una situació meva malgrat que tingués claríssim que havia de fer un recolzament però emocionalment és difícil. Bé, va ser difícil per mi.*

Tot i que actualment tenen una divisió relativament simètrica del treball de cura, per la qual cosa comptem amb l'ajuda puntual de familiars, aquest equilibri s'ha d'entendre, especialment, en termes d'execució de tasques i no tant de planificació. Un canvi significatiu en la implicació del pare en termes de responsabilitat ha tingut lloc quan s'ha rebaixat el grau de "monopoli" de la cura per part de la mare, en circumstàncies excepcionals o fruit del progressiu augment en l'autonomia dels nens.

Marc: *I a mi m'ha passat això molt després quan jo he tingut les vacances escolars i he estat amb els nens i la Gemma no ha tingut les vacances escolars. M'he pogut fer càrrec del que significa.. (...) el vincle s'estableix molt millor perquè hi ha una proximitat constant.*

Tanmateix, es posa de manifest una persistència de rols de gènere tradicionals en la relació i el tipus d'activitats realitzades amb els infants. La mare tendeix a fer-se càrrec de les tasques més organitzatives i pròpies de la cura i el pare tendeix a realitzar activitats més d'oci i lúdiques. En aquest sentit, la Gemma mostra un discurs ambivalent: mentre que distingeix la funció materna de la paterna, es mostra disconforme amb la perpetuació dels estereotips de gènere.

Gemma: *[la paternitat] És molt estereotípic però és real: des de l'oci,... fan altres coses. La cura i l'oci sí que estan com... malgrat vulgui sacsejar-ho i vulguis dir "No, prou, no vull que sigui així".*

D'altra banda, mentre que es fa explícita la voluntat de trencar amb la segregació sexuada dels treballs es posen de manifest resistències i malestars per part de la Gemma amb la pèrdua de poder envers l'organització domèstica i de cura. I en Marc no està tampoc disposat a repetir l'experiència d'assumir el rol de cuidador principal, encara que sigui de forma puntual. De fet, la inversió dels rols durant les vacances escolars ha generat importants discussions entre ells.

Gemma.: *Però clar és difícil perquè, almenys per mi és difícil acceptar aquest canvi de rol (...) arribes a casa i veus que ha canviat tot i veus que no pots, que no decideixes, que ja han decidit i que ja es funciona d'una altra manera... ja està. Fatal, fatal, fatal. Aquí sí que ens costa, discutim. Perquè deixo de tenir autoritat, deixo de... no respecte els nens, sinó respecte a tot.*

Per acabar, és interessant la dialèctica que relata la Gemma entre la pràctica de la maternitat i el seu discurs feminista. Els desencontres viscuts entre aquests li han permès veure el feminisme des d'una nova perspectiva i, fins i tot, reconfigurar els seus ideals.

Gemma: *Era com ser molt conscient que el feminisme en la pràctica de la maternitat i en la pràctica laboral era insuficient i no servia. (...)Va ser complicat el com et veuen, la dona feminista, la mare i el com tu et vas col·locant en funció del rol que desenvolupes.(...) Jo he deixat de ser dona molts anys i he sigut mare, però dona no. (...). I, clar, tot això et posa en contradicció, interpel·lant tota l'estona el meu jo feminista.(...) ser mare feminista és "guai" perquè et dona la oportunitat de (...) viure algunes coses més relaxada, de no estar tant alerta sempre "Desigualtat, desigualtat, desigualtat! Discriminació, discriminació, discriminació!"*

- Treball domèstic

Ambdós comparteixen la percepció que la Gemma s'ocupa d'una part proporcionalment més gran del treball domèstic, concretament el 60%. Expliquen que aquesta diferència rau en l'assumpció per part de la Gemma de les tasques de planificació, organització i supervisió però s'evidencia una subestimació de la dedicació, implicació i també desgast que suposa fer-se càrrec d'aquesta responsabilitat.

De la mateixa manera que abans de tenir fills, realitzen les tasques de forma rotativa segons la necessitat i la disponibilitat. Tanmateix, tot i els beneficis de la rotació de tasques la manca de negociació permet que no es rotin totes les tasques en la mateixa mesura i s'expressa el condicionant de gènere. Es percep doncs, cert nivell de segregació de les tasques segons el gènere: mentre que ell compra més sovint, ella es fa càrrec en major grau de l'ordre i la neteja. En relació amb això, la discrepància en els estàndards de neteja és de les qüestions que genera més conflictes.

Marc: *No som una parella que tinguem escrit un quadrant. (...) Ni un quadrant ni una llista de coses a fer, és a dir, repartides, ni quantitativament, ni qualitativament. No estan repartides de manera explícita.*

El relatiu equilibri en el repartiment de les tasques és possible en tan que una part de les tasques domèstiques és externalitzada a proposta de la Gemma. Ella, fins i tot, declara de forma explícita que en cas de no poder comptar amb aquest suport, hauria gran part d'aquestes tasques.

Gemma: *Tenim una noia que ve un cop per setmana, 4 hores. La veritat és que ens... bueno, a mi em descarrega de molta feina que... o sigui, no he de fer res de neteja pròpiament, com passar l'aspirador.*

- Treball remunerat

La Gemma mostra una forta orientació laboral. Valora la feina, a banda de com un espai de realització professional, com un espai socialització i de transformació social, ja que, es dedica a les qüestions de gènere.

La Gemma ha tingut una major irregularitat, flexibilitat i disponibilitat envers les responsabilitats familiars, en gran part, perquè ha adaptat en major grau la seves expectatives i trajectòria laboral arran de la maternitat, fins i tot, reduint la jornada laboral temporalment.

Gemma: *Directament no he dit que no a cap feina. Però sí que m'he hagut de mirar molt les feines i els horaris. I no he fet renúncies però la meva carrera professional s'ha vist molt frenada per la maternitat.(...) En tots els aspectes: per manca d'oportunitat i per manca de temps. D'oportunitat perquè estàs en període de maternitat i, per tant, no estàs buscant res i per manca de temps.*

Tot i haver allargat el màxim possible el període de baixa per maternitat, ha hagut de compaginar l'alletament amb el treball remunerat. La naturalització del seu rol com a cuidadora principal ha comportat sentiments d'angoixa, frustració i de culpa.

Gemma: *“Estic abandonant la meva criatura” o sigui “Jo mamífer, estic abandonant a la meva cria”.*

Per contra, el Marc gaudeix d'una major estabilitat laboral i uns horaris fàcilment compatibles amb les responsabilitats familiars i tot i que s'ha anticipat a la cura, rebutjant feines, mostra més reticències a l'hora d'assumir renúncies a nivell laboral per la cura dels fills de forma quotidiana. Això ha provocat que la Gemma hagi hagut d'alterar en major grau els seus horaris laborals i hagi assumit el pes principal de la conciliació familiars i laborals, especialment, en moments de malaltia dels nens.

En front d'això, i recolzant-se en les idees feministes, l'estratègia de la Gemma ha consistit a fer explícit el malestar per tal de trencar amb la situació de desigualtat amb la seva parella. Arran d'haver encarat el conflicte i obrir un procés de negociació, es constata un augment en la responsabilització del pare envers la conciliació entre la cura i el treball remunerat.

Gemma: *Últimament menys perquè m'he quadrat. Molta discussió, molt debat des del feminisme. És que li dic “no pot ser, jo també treballo, jo també tinc responsabilitats, jo també tot”. (...) I jo amb això m'he quadrat. Jo no ho entenia, (...) no m'entra al meu cap de feminista, (...). I li dic “No t'ho accepto”.*

No obstant això, perviu una desigual responsabilització envers els treballs: mentre que ella considera que el millor és que el pare o la mare exerceixin de cuidadors en cas de malaltia, el Marc opta per buscar un/a cuidador/a extern com una cangur o l'àvia, per tal de poder complir amb les responsabilitats laborals.

- Temps lliure i d'oci

El rol matern de cuidadora principal, especialment, en l'inici del període criança ha comportat una nul·la disponibilitat de temps lliure. És per això que quan ha deixat d'exercir aquest rol, encara que de forma involuntària, ha disposat d'aquest temps.

Gemma: ... jo estava aquí sense ells... que ja em va estar bé, eh. I malgrat em pesi dir-ho, també vaig descansar. (...) podia quedar, podia fer coses, arribava a casa i no havia de fer res, només havia d'estar per mi. No havia d'estar per ningú més. I, clar això feia anys que no ho practicava.

Actualment, el fet de conciliar la criança amb una nova feina tampoc li permet disposar-ne, cosa que és per ella un gran font de malestar. Tot i que espera un canvi en positiu en aquesta tendència a mesura que els nens creixin i que procura fer activitats per ella mateixa, encarregar-se de l'organització domèstica i de cura requereix una disponibilitat total.

3.2. Parella 2: Un malestar silencià

- Introducció

La Maria i el Pau tenen dues criatures: un nen i una nena de 6 i 9 anys, respectivament. Actualment viuen a Sabadell i ambdós declaren que la idea de formar una família sempre ha estat present en els seus projecte vital. En els dos casos van realitzar un part natural, amb el suport una cooperativa de gestió de la salut.

Ambdós han participat activament en moviments socials, especialment, vinculats a l'ecologisme i en la defensa de la sobirania alimentària. Fa anys que, sobretot el Pau, participen d'una candidatura municipalista alternativa, un dels eixos de la qual és el feminisme.

Així doncs, tot i no tenir una formació especialitzada en aquest sentit, el seu discurs s'emmarca en un ideari feminista. D'altra banda, aquest discurs no es tradueix en una pràctica igualitària, ja que la seva organització quotidiana es fonamenta en una marcada divisió tradicional del treball domèstic i de cura. Mentre que ella és la principal responsable el treball domèstic i de cura de forma quotidiana, el Pau exerceix un rol de cuidador

col·laborador i participa en les tasques domèstiques de forma més aviat puntual, especialment, en les més feixugues com l'ordre i la neteja.

És interessant assenyalar la contradicció en què la Maria fa explícita la seva voluntat de trencar amb el rol tradicional de la seva mare, mentre que en la pràctica diària reproduïx en gran part aquest patró.

A banda de notables contradiccions entre el discurs igualitari i la pràctica, són diverses els mecanismes a través dels quals es perpetua aquesta desigualtat, un dels més significatius és l'elusió del conflicte. Enfront de la implicació desigual del Pau i per tal de no generar tensions, la Maria es resigna a assumir les tasques domèstiques i de cura i estalviar temps i energia. En aquest sentit, s'evidencien també importants contradiccions, ja que ella assenyala que el que hauria de fer és fer explícit el seu malestar.

Maria: *No ha generat conflictes. A vegades...En podria haver generat, però jo sóc de callar. Es un defecte que tinc (...) és una cosa que em ve de ma mare.*

- Maternitat i treball de cura

Es posa de manifest, tant per part del pare com de la mare, una naturalització de la divisió tradicional del treball de cura, especialment, durant el període d'al·letament. En base a arguments biològics es justifica una segregació de les tasques per gènere i patrons propis del model de maternitat intensiva.

Maria: *La paternitat jo crec que no és tan instintiva és més racional (...) La diferència potser seria més l'instint i el vincle jo crec que també és diferent perquè el fet d'haver tingut la criatura a la panxa, el fet d'haver-li donat de mamar, que és molt físic, no? És un vincle molt físic i hormonal també. Això no ho té l'home.*

L'assumpció del mandat social sobre l'alletament natural a demanda durant el màxim temps possible no permet plantejar ni qüestionar que no sigui la mare qui sol·liciti la totalitat de la baixa per maternitat. Més enllà d'això, en el cas de la Maria l'exaltació del vincle materno-filial a través de l'alletament ha resultat una relació de dependència i exclusivitat mútua. Aquesta qüestió ha estat un dels aspectes més conflictius en la parella, ja que en Pau ha reivindicat un paper més actiu en la cura en aquest període. Això no exclou, però, que es mostri conforme en exercir un rol de cuidador secundari.

Malgrat la negació o minimització del malestar per part de la Maria, la sobrecàrrega del rol maternal en aquest període ha repercutit negativament en el seu estat d'ànim i salut i ha repercutit negativament en la relació de parella.

Pau: *I la Maria s'ha menjat moltes nits en blanc. Moltes més que jo. I això a mi m'ha fet sentir xungo. M'ha fet sentir xungo. (...). Però no dormir durant llargs períodes et posa a prova tots els sentits, fins i tot, jo crec que hem tingut moments propers a dir: "A la merda Maria, així no podem seguir tu i jo". No tan per una disparitat de criteris sinó per una qüestió fisiològica de que no has dormit (...)Mai m'ha retret que jo no fos el que assumís..*

L'actual persistència de la segregació de les tasques de cura en la pràctica quotidiana contrasta amb la percepció de la Maria sobre l'existència d'una divisió més o menys equilibrada del treball de cura (segons declara, un 60/40). Per contra, la poca implicació del pare, per tant sobrevalorada, es justifica en base a una manca de disponibilitat horària. Sí bé és cert que es legitima el rol secundari de la figura paterna durant els tres primers anys de la criatura, l'existència actual d'un rol patern més actiu no es deu a un canvi en la implicació del Pau, sinó la major autonomia de les criatures.

El pare no només mostra un menor compromís envers la cura, sinó que és conscient d'aquesta desigualtat i els privilegis que comporta per a ell. La seva dedicació a la cura

consisteix, principalment, en la realització d'activitats lúdiques i, en menor grau, en la col·laboració en tasques de cura menys feixugues.

- Treball domèstic

Malgrat que la Maria es mostra partidària d'una divisió simètrica de les tasques domèstiques, declara que en el seu cas s'ha produït una tradicionalització dels rols arran del naixement de la primera filla, per la qual cosa actualment assumeix un 80% de la càrrega total. No relaciona aquest fet, però, amb la maternitat/paternitat sinó que ho explica en base als canvis laborals del Pau.

Es fa evident una naturalització de la segregació de les tasques domèstiques, ja que, mentre que la Maria s'encarrega tant de l'organització com de la realització de tasques de forma quotidiana, la participació del pare està especialitzada en tasques com la compra i en la realització puntual de tasques més feixugues, com la neteja. Tot i existir una consciència enveres el pes del gènere en aquest sentit, es justifica la major implicació de la Maria en les tasques domèstiques per una qüestió de "caràcter" i d'eficiència.

Pau: *Tinc un moment lliure, passo l'escombra, no sé què no sé "cuantos". És una bèstia. I seguir-li el ritme és complicat. Ara jo sí que me n'adono de que: "hosti, a tu no et costa gens i ho fas en un moment". I a vegades et repenges. Ho visc a vegades amb una mica de... haig de posar molt de la meva part des d'un punt de vista de certa culpa, eh.*

D'altra banda, la Maria es responsabilitza en major grau de la manca d'igualtat en l'àmbit domèstic, reproduint el patró femení de la culpa.

Maria: *Jo no estic dient que ell tingui la culpa. És una cosa meva. (...)Vull dir que accepto coses que podria no acceptar, però les accepto conscientment. Dic mira, doncs això me'n faig càrrec jo perquè... doncs crec que és just o perquè crec que a mi m'he és més fàcil o perquè...perquè el que sigui.*

Per part d'ella, és cert que es posen de manifest resistències en la pèrdua del seu rol en l'àmbit domèstic. Una mostra d'això és que ja han intentat dues vegades externalitzar part de les tasques a partir de la contractació de servei domèstic, però ha estat descartat per la Maria per qüestions d'eficiència.

Mentre que es fa palesa la insatisfacció de la Maria, la naturalització de la divisió sexuada dels treballs ha limitat les possibilitats de canvi cap a pràctiques més igualitàries. Tot i que ambdós declaren que hi ha mesures que contribuirien a unes pràctiques més igualitàries com la negociació i la planificació de les tasques de neteja, no han plantejat fins ara cap acció concreta per a una divisió més equilibrada.

Maria: *encara hi ha coses que encara he de posar de manifest o de seure un dia a casa, ai a taula, i parlar-ne però sí que ho tinc aquí, ho tinc en ment. O sigui, no he fet tots els canvis que puc arribar a fer i en sóc conscient, no he fet tots els canvis que jo voldria fer però sí que n'he fet. (...) Jo crec que el Pau també hi té molt a dir. (...). Tot i així hi ha coses a canviar, eh.*

No obstant això, la doble presència esdevé una dura càrrega en la vida quotidiana de les dones, per la qual cosa, certes estratègies permeten fer front al conflicte treball-família. En aquest cas, l'ajuda externa la mare de la Maria en les tasques de neteja de cura rebaixa significativament la seva càrrega de treball, així com, el reajustament en les seves expectatives i la redefinició de les prioritats quotidianes.

Maria: *...jo he canviat en com ho visc jo, perquè, perquè he après això. Això que et deia: no sóc la seva mare, ja som dos adults jo tinc un nivell de tolerància X i ell en té un altre, i que per tant, bueno, doncs, a no ser que sigui una cosa desastrosa...*

Finalment, tot i les dificultats en trencar amb la tradicionalització dels rols de gènere en la parella, el compromís de la Maria envers els ideals feministes es manifesta en la voluntat de transmetre valors igualitaris als seus fills en termes de cura.

Maria: *Jo crec que he viscut la maternitat o l'estic vivint d'una manera conscientment feminista..(...) A l'hora de transmetre valors, a l'hora de no transmetre coses que m'han transmès a mi. (...) als meus fill, a tots dos..(...) tal com ho estem fent tots dos estant aprenent a fer les mateixes tasques, tots dos saben fer-ho.*

- Treball remunerat

En la qüestió laboral destaca una diferent orientació amb el treball remunerat en la parella, especialment, en relació a la conciliació amb la cura. Mentre que en Pau declara que la paternitat ha fet canviar les seves expectatives laborals, ha estat la Maria qui ha modificat en major grau la seva trajectòria laboral i altera en major grau els seus horaris i compromisos.

Maria: *Jo no he renunciat al coses, el que t'he dit abans però sí que si no tingués fills segurament podria o treballar més o fer una feina ... no sé de més hores o organitzada d'una altra manera.*

Més enllà d'això, tot i no fer-se explícit el que es posa de manifest en les seves pràctiques és la pervivència de trets propis del model *male-breadwinner*: mentre que en Pau es percep com el principal proveïdor d'ingressos econòmics familiars; la feina de la Maria és considerada complementària. Això explica el fet que tenir criatures ha fomentat a en Pau un major compromís envers la seva feina.

Tot i que la maternitat ha canviat la disponibilitat de la Maria envers la feina és conscient que mantenir un treball remunerat ha estat crucial per trencar amb el rol d'exclusivitat que fomenta el model de maternitat intensiva.

Maria: *al principi clar, ella plorava, jo també plorava i després, ja, el fet de començar a treballar també em va anar molt bé perquè el fet de trencar i fer coses diferents, més per mi, no? Perquè era una feina que m'agradava i que deixava de pensar una estona. Perquè és molt absorbent, els primers mesos són molt absorbents perquè és una criatura totalment dependent de tu i que si estàs allà ella et demana (...) aleshores si tu no et poses a treballar no acabaries mai.*

- Temps lliure i d'oci

Es constata una naturalització de la manca de disponibilitat de temps lliure per part de la mare durant els primers anys de la criança. Per contra, la figura paterna ha mantingut disponibilitat envers el temps d'oci, cosa que no ha estat percebuda com una situació de desigualtat sinó volguda.

Maria: *I temps lliure, creus que ell ha tingut més que tu? Els tres primers anys sí. Però pactat i parlat. Dèiem, bueno, jo li deia ... ara tu te'n vas de cap de setmana a la muntanya o te'n vas... i cap problema i encantada i ... Després, quan pugui ja ho faré jo.*

La disminució de les demandes de cura a mesura que creixen les criatures ha revertit aquesta tendència i actualment s'està equiparant progressivament el temps lliure disponible per a ambdós progenitors.

3.3. Parella 3: L'alliberament promès

- Introducció

La Carme i l'Antoni tenen 65 i 70 anys, respectivament. Ja fa 40 anys que es van casar i des de llavors han tingut dues filles de 36 i 38 anys, una d'elles ha estat mare recentment. Tanmateix, els dos embarassos van ser una sorpresa, ja que, no havien planejat tenir criatures.

Ambdós han estat educats en l'època de la dictadura franquista, en què el model familiar predominant i de referència era el model *male bread-winner*, per la qual cosa, la transmissió dels rols de gènere tradicionals era molt marcada tant des de l'àmbit institucional com des del familiar. Tot i així, la Carme va iniciar la seva maternitat en l'època de la transició democràtica espanyola, la qual va marcar un abans i un després per a un progressiu

reconeixement dels drets socials i reproductius de les dones a nivell formal, així com, la seva irrupció a l'esfera pública.

La Carme i l'Antoni, actualment jubilats, han estat sempre una parella de doble ingrés, ja que la Carme va treballar des dels 14 fins que la van acomiadar als 58 anys. No obstant això, el pes simbòlic del model *male-breadwinner* ha determinat una clara segregació de funcions en l'àmbit familiar: l'home com a proveïdor principal i la dona com a responsable del treball domèstic i de cura.

La Carme s'identifica plenament amb els valors feministes, per la qual cosa, mantenir el treball remunerat durant la maternitat va ser una decisió conscient i coherent amb el seu discurs igualitari. El fet de comptar amb recursos propis ha augmentat el seu poder relatiu en l'àmbit familiar i també a nivell social. La implicació de la Carme en l'àmbit laboral, a més, va transcendir el treball, ja que, va formar part del comitè d'empresa i va lluitar per la millora dels drets laborals i de conciliació a la seva empresa, com l'horari compactat i flexible o el servei de guarderia⁶.

La participació de la Carme en l'espai públic va ser potenciada, especialment, per dos factors: el referent de la seva mare i la ideologia feminista. Si bé la figura de la seva mare va ser crucial, entrar en contacte amb el moviment feminista va estimular la seva presa de consciència envers la submissió i opressió de les dones en el sistema patriarcal.

Carme: *el consell de la meva mare em va ajudar molt. La meva mare em va dir “Nena, no plegues de trabajar, que te arrepentirás”. (...) i jo vaig pensar que la dona tenia que tenir una economia. (...), volia una independència econòmica (...) com que jo vaig veure que la meva mare s'havia posat a treballar perquè jo pogués estudiar i tot això, vaig dir: “no vull perdre pistonada”.*

⁶ És important tenir en compte que la lluita per aquestes millores va tenir lloc quan la Carme encara no era mare.

- Maternitat i treball de cura

La Carme protagonitza un discurs profundament crític envers la institució maternal. Qüestiona la funció de la maternitat per ser legitimadora de l'aïllament de les dones en l'àmbit domèstic i la submissió a l'home.

Carme: *...la maternitat és una trampa per la dona. (...) és una trampa a nivell de la societat. “la mujer ha de tenir hijos, ha de estar por los hijos, ha de ser pura, limpia, casta, preparar les sabates quan arriba el marit a casa...” (...) És més, quants homes el que feien era un hijo, otro hijo, otro hijo i tenien a la dona entretinguda i ell “a camparselas por ahí”?*

Malgrat això, fa una clara distinció entre la institució patriarcal i l'experiència de la maternitat. Tot i la perpetuació del rol tradicional de cuidadora principal la Carme no considera que les seves maternitats fossin una càrrega per ella, sinó experiències molt satisfactòries.

Carme: *Però la maternitat, si la fas i la tens és una cosa molt important. (...) si la portes com jo la he portat no he sentit mai que fos una trampa. (...) Has de bolcar-te a la criatura però no has de pensar mai que és l'únic que hi ha a aquesta vida.*

En aquest sentit, la pràctica de la maternitat de la Carme difereix en gran part del model de la maternitat intensiva, ja que no respon a una naturalització dels rols ni a una exaltació del vincle materno-filial⁷. Un altre aspecte significatiu en la pràctica de la maternitat és que l'alletament natural no fos a demanda, sinó que alletava en horaris fixos i regulars i en base a la seva disponibilitat laboral. Així doncs, el treball de cura no era l'eix central en la

⁷ En aquesta qüestió, així com en altres, s'evidencien unes diferències clares entre els valors i el discurs de la Carme i l'Antoni. Mentre que ella té un discurs molt influenciat pel feminisme de la igualtat, ell reproduïx un discurs que naturalitza els rols de gènere tradicionals.

distribució dels temps quotidians de la Carme, sinó que adaptava el seu rol com a cuidadora al seu horari laboral.

Carme: *Però la maternitat és una cosa que per molt que t'expliquin... (...), és aplicar lògica pura i dura.*

El discurs de la Carme sobre la maternitat, molt influenciat per la crítica a l'instint maternal propi del feminisme de la igualtat, tracta de qüestionar la naturalització dels rols de gènere i les funcions socials de la maternitat i la paternitat com a antagòniques i complementàries.

Carme: *La paternitat s'ha de viure igual que la maternitat, amb la mateixa responsabilitat, amb la mateixa alegria, amb les mateixes feines (...) per mi la maternitat i la paternitat hauria de ser el mateix, excepte donar-li el pit perquè no li poden donar. Però la meva filla es treu la llet i la Júlia li dona el biberó. L'home, igual. I alliberar a la dona d'aquesta feina.*

No obstant això, la paternitat de l'Antoni es va ajustar en gran mesura als patrons de gènere masculins del model familiar tradicional. Si bé, va dedicar temps a les seves filles, el seu rol de cuidador ocasional es limitava a activitats lúdiques o a col·laborar en algunes tasques de cura. A diferència del discurs de l'Antoni, que naturalitza els rols de gènere tradicionals, la Carme justifica la manca d'implicació paterna i normalitza la tradicionalització dels rols de gènere en aquell context sociocultural.

Es posa de manifest un doble discurs: d'una banda, un discurs clar i coherent amb els ideals del feminisme de la igualtat, i per l'altra, un discurs que legitima la segregació sexual del treball en la seva relació de parella i que no contempla la possibilitat de ruptura amb els rols de gènere tradicionals en el seu cas. Respecte aquesta qüestió es pot assenyalar que una manca de referents en la pràctica d'una maternitat i paternitat corresponsables pot haver estat

un dels factors que pot haver dificultat el plantejament d'estratègies per fer front a la manca de pràctiques igualitàries en l'àmbit familiar.

Finalment, convé assenyalar que cal tenir en compte el *gap* temporal entre el discurs actual i les pràctiques quotidianes en la cura de les seves filles. A més, així com els discursos es construeixen i es reelaboren a partir de les experiències, la Carme reconeix que el seu discurs feminista s'ha anat radicalitzant amb el pas del temps.

- Treball domèstic

En relació al treball domèstic es posa de manifest una distribució de tasques segons el gènere: tot i ser la Carme la principal responsable tant de la planificació com de la realització de les tasques domèstiques; l'Antoni participava en tasques tradicionalment masculines, com el bricolatge.

Carme: *...no és que ell digués "Tu ets la dona i fas aquestes coses" sinó que ell n'ha fet unes altres. Ho hem dividit així per l'educació. Però molts homes no foten res, per dir-ho d'alguna manera.*

Malgrat que la Carme mostra un discurs a favor de la corresponsabilitat es percep una legitimació de la manca d'implicació del seu marit. A banda de responsabilitzar-ne bàsicament l'educació, es produeix una sobrevaloració de la seva implicació. Tanmateix, la major participació de l'Antoni en les tasques domèstiques ha tingut lloc a causa de circumstàncies sobrevingudes que han impedit a la Carme executar-les. Tanmateix, ella no ha deixat en cap cas de ser-ne la figura responsable.

Carme: *Domèsticament ell ha agafat uns altres rols que jo en moments determinats que no podia portar. (...) des de que vaig tenir la necrosi al genoll i anava en cadira de rodes, llavors, ell va començar a rentar la roba, estendre la roba i totes aquestes coses. De la cuina l'he fet fora perquè és una autèntica*

desgràcia.(...) I després amb l'operació del pit (...)“Antoni, puja'm la roba”. I ha estès la roba.

Malgrat que ambdós declaren que la manca d'igualtat en les qüestions de domèstiques i de cura no va generar importants conflictes de parella, el relat de la Carme posa de manifest certs malestars i discussions arran d'això. La seva determinació en evitar els conflictes, però, ha comportat una naturalització de la manca d'implicació de l'Antoni i un reajustament de les expectatives envers qüestions domèstiques, com l'ordre.

Carme: *Només em queden dues opcions: divorciar-me o acceptar que aquests quadres estiguin per penjar. Les discussions que han sigut per altres coses, segurament ens haurem discutit, però encara són de menys importància que les de la casa.*

En aquesta qüestió també es posa de manifest un doble discurs: per una banda, un relat que evidencia resistències a responsabilitzar la seva parella, i per l'altra, un discurs ferm en defensa d'una divisió simètrica del treball domèstic. Així doncs, mentre que destaca la manca de mesures concretes per a assolir pràctiques igualitàries en aquest sentit, la Carme es mostra a favor d'una especialització de les tasques que tingui en compte les preferències i assenyala com a factor clau per a la corresponsabilitat una negociació i diàleg constant amb la parella.

- Treball remunerat

Com s'ha assenyalat anteriorment, la participació de la Carme en el mercat de treball s'ha d'entendre com una aposta per a l'autonomia, la llibertat i una independència econòmica. És per això, que tot i haver de complir amb les exigències del treball de cura el seu grau de compromís i implicació envers la feina s'ha mantingut força constant. Tot i gaudir d'una flexibilitat laboral que li permetia conciliar la vida familiar i laboral, no va alterar significativament la seva disponibilitat envers la feina arran de la maternitat.

Antoni: ...va treballar fins el dia que va anar de part. I el temps que hi havia de permís se'l va guardar per després del part. Clar, es va quedar amb la criatura a casa. De fet, a mi em va afectar molt poc perquè se'n cuidava ella totalment i jo, doncs, no recordo cap tipus de problema, cap.

Tanmateix, es constata que si bé la maternitat obligava la Carme a fer front al difícil encaix entre les responsabilitats familiars i les laborals, la paternitat no va alterar de forma important la distribució quotidiana dels temps de l'Antoni.

Així doncs, l'experiència de la maternitat de la Carme està marcada per una ferma voluntat de mantenir una presència activa a l'espai públic. El repte de complir amb el doble rol familiar i laboral va fer necessari desenvolupar estratègies per fer front a la sobrecàrrega de treball quotidiana: com l'ajuda diària de la mare de la Carme en la cura i una constant planificació i organització de les tasques, la qual exigia un nivell d'activitat constant a la Carme.

Tot i que la càrrega de la doble presència no és percebuda per la Carme com una font d'insatisfacció, es posen de manifest les dures exigències en el ritme i la intensitat dels temps. En aquest sentit, el reajustament de les expectatives vitals i les preferències personals respon a la necessitat d'adaptar-se a un doble rol sobrevingut com a cuidadora i treballadora⁸.

Carme: A més, acostumada des dels 14 anys a treballar i estudiar... (...). Feies tantes activitats que ja estaves acostumada. Quan la meva mare, que patia molt de ciàtica...cada X temps jo havia de cuidar de la casa, del meu germà, de la meva àvia, de la casa. Vull dir que eren moltes coses i ja estava acostumada a portar aquest ritme.

⁸ Com s'ha assenyalat anteriorment, les responsabilitats de cura de la Carme transcendeixen la maternitat, ja que, ha hagut de fer-se càrrec també de la cura dels seus progenitors.

- Temps lliure i d'oci

Una mostra més del reajustament en les expectatives per part de la Carme, el trobem en la seva percepció envers el temps lliure i d'oci. El que és interessant en aquest sentit no és només assenyalar la nul·la disponibilitat de temps lliure fruit de la doble presència, sinó la falta d'expectatives i de percepció envers aquesta mancança.

Carme: *De temps per mi jo no en tenia però no n'era conscient. Abans [de tenir les criatures,] sí que en tenia més.. però tampoc vaig ser conscient d'aquest canvi. (...)Pràcticament no me n'he adonat fins que tu no m'ho has preguntat.*

Finalment, doncs, s'evidencia que l'absència de malestar no és necessàriament un indicador d'una distribució equilibrada dels temps. L'acomodació a un rol determinat pot, doncs, obstaculitzar el reconeixement d'una situació de desigualtat i, per tant, el desplegament d'estratègies per fer-hi front.

3.4. Síntesi de resultats

- Discursos i pràctiques de la maternitat: segons la generació i el cicle vital:

Ambdues generacions presenten destacades similituds en els discurs i pràctiques de la maternitat, les quals estan inscrites en els patrons de gènere. Deixant de banda el grau d'implicació dels pares, les mares de les tres parelles analitzades es perceben i exerceixen com les principals responsables del treball de cura. No obstant això, s'evidencien en els tres casos resistències a deixar d'exercir aquest rol i a cedir espais de poder en aquest àmbit.

Tot i que les tres mares analitzades mostren una notable orientació al treball remunerat (amb matisos que s'assenyalaran més endavant), la tendència és la naturalització de les renúncies fruit de la maternitat i l'alteració de les seves preferències i expectatives vitals i laborals.

A més, recau sobre les dones el pes d'afrontar la conciliació familiar i laboral. Si bé, és cert que el context institucional i laboral està fonamentat en aquesta lògica, també és cert que les tres dones analitzades han alterat en major grau la seva participació quotidiana en l'àmbit laboral a causa de les demandes de la cura⁹.

En els tres casos analitzats quan aquest pes no es pot exercir (temporalment o permanentment) el principal suport és una altra figura femenina: l'àvia (per part de mare). Així doncs, l'àvia té un paper clau per tal de complir amb el doble rol de mare i treballadora.

Respecte al treball domèstic persisteix una marcada segregació sexuada de les tasques, per la qual cosa, les dones assumeixen, a banda de la planificació i organització, les tasques més feixugues com la neteja i l'ordre a la llar i la roba. L'externalització de tasques a partir de la contractació o l'ajuda de familiars, rebaixa la càrrega de treball i minimitza el desequilibri en el repartiment amb la parella.

Un dels resultats més significatius d'aquesta recerca qualitativa ha estat la constatació de diferències significatives en els discursos sobre la maternitat de les dones feministes segons la generació. El discurs de la generació dels 50/60¹⁰ parteix d'un qüestionament de la funció i l'instint maternal pel fet de naturalitzar l'opressió i la submissió de les dones. Per contra, els discursos de la generació dels 70/80¹¹ estan revertint aquesta tendència i propugnen una exaltació dels valors naturals i de la criança i la cura com a atribut de les dones.

Carme: *Perquè jo quan veig “Oh, la maternitat, el millor del món. (...) “És que jo no podria si no tingués un crió...”. “Es que me vuelvo loca...”. (...) si et*

⁹ En aquest sentit convé tenir present que en els tres casos elles reben uns menors ingressos que ells.

¹⁰ La generació dels 50/60, representada per la Carme i nascuda a la dècada dels 1950/60, va iniciar la seva maternitat durant els anys 70 i 80 del segle XX, coincidint amb la segona onada del feminisme occidental, per la qual cosa, el seu discurs està molt influenciat pel feminisme de la igualtat.

¹¹ La generació dels 70/80, representada per la Gemma i la Maria nascuda a la dècada dels 1970/80, ha estat mare a principis del segle XXI i mostra un discurs més proper als principis de l'ecofeminisme o la sociobiologia.

redueixes a només parlar del fill serà terrible, no funcionarà a nivell de res: ni a nivell d'amics, ni a nivell de societat... (...) I veig que algunes coses que estic llegint, fins i tot als diaris, que s'està tornant a això. Suposo que políticament interessa (...) Volen que tornem a uns valors dels anys 70. Això és molt trist. Així no evoluciones.

Aquests discursos parteixen, doncs, de models de maternitat aparentment confrontats, que no només afecten les expectatives envers la maternitat sinó que es tradueixen en pràctiques concretes, especialment, en relació amb el treball de cura i el treball remunerat.

Aprofundint encara més en la segona generació de mares, cal dir que, si bé no es perceben diferències significatives entre la Gemma (*parella 1*) i la Maria (*parella 2*) segons el cicle vital, sí que es constaten diferències en els ideals i les pràctiques de la maternitat a mesura que augmenta l'edat de les criatures, ja que es diferencien dues etapes clares en la criança, el punt d'inflexió entre les quals és el deslletament ¹². El rol de cuidadora principal per part de la mare no només es percep especialment intens durant el període d'al·letament, sinó que és legitimat per una concepció biologicista del rol matern i té implicacions importants en l'organització dels temps a la vida quotidiana.

Si bé la generació dels 50/60 no sotmet la seva participació en el temps de treball remunerat a la lògica de la cura, la generació dels 70/80 estructura la vida quotidiana entorn el seu rol com a mare, especialment, durant el període d'al·letament. En el segon cas, la lògica del mercat de treball suposa un obstacle a l'hora de satisfer les obligacions de la maternitat, enteses en termes naturals. Així doncs, exaltant el seu deure envers la cura, han sol·licitat excedències o reduccions de la jornada laboral durant el primer any de vida de les criatures.

¹² No es pot entendre aquest fet com una constatació de la inexistència de canvis significatius en la maternitat segons el cicle vital, sinó com una constatació que la mostra és inadequada per representar dues fases del cicle vital prou diferenciades en una mateixa generació.

Gemma: [La tornada a la feina] “*Era el menys feminista del món, era una “puta merda total”. Era terrorífic, contranatura. Jo encara estava alletant el meu fill i era una injustícia i per part meva una poca tolerància... “.*

Una altre contrast significatiu és la diferent percepció envers el treball lliure i d’oci segons la generació, cosa que constata els canvis en la identitat i expectatives vitals de les mares joves. Deixant de banda que aquest temps es manté com un temps residual i subjecte a les exigències dels altres temps, és valorat en la seva vida quotidiana i augmenta en termes de dedicació a mesura que la disminució en les demandes de la cura els hi ho permet.

Finalment, enfront de la segregació del treball segons el gènere i en base al discurs feminista es constaten, bàsicament, dos tipus de respostes en les dones analitzades: l’evasió del conflicte i la naturalització de la distribució asimètrica del treball (*parella 2 i 3*); i, en segon lloc, una aposta per la negociació amb la parella per a l’augment de la corresponsabilitat i la desnaturalització de les pràctiques no igualitàries en la vida quotidiana (*parella 1*).

- Discursos i pràctiques de la paternitat: segons la generació i el cicle vital

En relació al tipus de paternitat segons la generació, es constata una canvi significatiu en la vinculació dels pares joves (generació dels 70/80) respecte la cura. No obstant això, aquesta tendència es posa de manifest més en el discurs que en la pràctica quotidiana. Si bé, en comparació amb la limitada participació del pare de la generació dels 50/60 en la cura, els pares joves mostren una major implicació en la cura dels infants, aquesta es dona, especialment, en l’execució de tasques. Tanmateix, els dos pares de la generació dels 70/80 representen dos tipus de paternitat diferents: un cuidador corresponsable (*parella 1*), un cuidador col·laborador (*parella 2*).

Per una banda, els discursos dels pares de la generació dels 70/80 mostren un compromís actiu envers l’educació i la cura de les seves criatures, però per l’altra, el seu rol com a pares esdevé realment actiu, especialment, a partir del deslletament i a mesura que les criatures

creixen. El “monopoli” de la mare en l’alimentació o en la cura durant els primers anys de criança no facilita la corresponsabilitat en aquest sentit.

Tot i els canvis en positiu de les noves generacions de pares, no es percep un canvi tan clar en relació al treball domèstic. Si bé es percep una major participació que en la generació dels 50/60, la generació dels 70/80 tendeix a dedicar-se a tasques domèstiques menys feixugues com comprar o cuinar. Així doncs, tot i participar en més tasques persisteix una segregació de les tasques per gènere, que posa de manifest una manca de compromís i responsabilitat. Es normalitza la desigualtat, legitimant la major implicació de les dones per motius de capacitat o de “tarannàs”, així com, atribuint-ho a una diferent percepció dels estàndards de neteja.

En els tres casos analitzats els pares mostren una major vinculació al treball remunerat que les seves parelles. És per això que si bé els pares de la generació dels 70/80 redefeixen les seves expectatives o preferències laborals, el seu compromís envers el treball remunerat els dificulta fer-ho en la seva vida quotidiana. Així doncs, el pes simbòlic del model *male breadwinner* persisteix en l’organització quotidiana dels temps. De fet, en general, la manca de disponibilitat per motius laborals és la principal raó per la qual es justifica una menor implicació del pare en les tasques domèstiques i de cura.

- Segregació o corresponsabilitat?

Finalment, tot i que totes les mares analitzades i dos dels pares analitzats (generació dels 70/80) es mostren a favor d’una corresponsabilitat en les tasques de cura, tan sols una de les parelles analitzades demostra tenir unes pràctiques relativament corresponsables en termes de cura. En aquest mateixa parella es constata l’estratègia de la negociació i els ideals feministes per fer front a una tendència a la segregació de les tasques, imbuïda pel pes del gènere.

4. CONCLUSIONS

En l'apartat de conclusions es pretén donar resposta a les preguntes de recerca plantejades inicialment: quines són les estratègies, així com, les contradiccions i ambigüitats de les dones feministes en relació al repartiment del treball de cura a infants amb la seva parella heterosexual. És per això que es contrastaran les hipòtesis de partida amb els resultats d'aquesta primera aproximació empírica.

4.1. La corresponsabilitat en la cura: més enllà d'una qüestió d'ideals

Primer de tot, i en sintonia amb les hipòtesis inicials, les dades mostren que les dones feministes han de fer front a importants barreres de caràcter individual, relacional i institucional per tal d'establir unes pràctiques igualitàries en relació al treball de cura a infants amb la seva parella heterosexual. Els resultats reafirmarien, doncs, en el cas de les dones feministes, el que assenyala Amigot et. al (2015): el gènere i els recursos són els principals condicionants en la divisió del treball domèstic i de cura.

Per una banda, es constataria el gran impacte del gènere en el desigual reconeixement i redistribució del treball de cura entre les dones feministes i les seves parelles i en l'organització quotidiana dels temps a nivell familiar. Els resultats confirmen així la persistència, tot i que en graus diferents, d'una tradicionalització dels rols en la pràctica de la maternitat i la paternitat.

Per altra banda, les dades indiquen que una diferent disponibilitat de recursos¹³ relatius en la parella fomenta una divisió desigual dels treballs. En aquest sentit, tot i tenir un mateix

¹³ Partint d'una definició àmplia del terme, els recursos inclouen aspectes materials, com els ingressos, i immaterials, com el temps i el nivell educatiu, entre d'altres.

nivell de formació, unes pitjors condicions laborals per a la dona semblen afavorir una organització de la vida quotidiana basada en principis del model *male-breadwinner*. En aquest sentit, el fet que les dones tinguin una jornada laboral més curta o flexible afavoreix una tradicionalització dels rols (González i Jurado 2015). La major disponibilitat de les dones envers el treball de cura és el principal argument amb què es justifica la persistència d'una distribució asimètrica de les tasques i una desigual càrrega de treball per a la dona, si bé, en realitat, és l'expressió d'una desigual responsabilització i compromís envers aquest.

Un dels trets distintius d'aquest estudi qualitatiu és el fet de posar el focus en l'efecte dels ideals feministes en el repartiment del treball de cura. En aquest sentit, Abril et. al. (2015) ja assenyalen la importància de la ideologia de gènere com a factor important per a la corresponsabilitat. Aquest estudi suggereix que, tot i no ser una condició suficient en sí mateixa, pot contribuir a identificar el pes del gènere en les pràctiques quotidianes i a elaborar un ideal igualitari respecte al reconeixement i la redistribució del treball. No obstant això, identificar-se amb els valors igualitaris no és una garantia d'igualtat, sinó que sembla ser necessari també un compromís ferm per posar-los a la pràctica en la vida quotidiana. A més, el nivell de consciència envers l'impacte del gènere en la vida quotidiana i el caràcter estructural de la desigualtat també emergeix com un factor determinant en aquest sentit.

El treball empíric confirma la hipòtesi de partida per la qual les dones feministes segons la seva generació difereixen en el seu discurs sobre la maternitat i que aquestes discursos condicionen els seus plans de cura i, sobretot, com afrontar el seu doble rol de mare i treballadora. Així doncs, es confirmaria que un aspecte també determinant per comprendre com es distribueix el treball de cura són els ideals sobre la maternitat i la paternitat, tal i com destaquen ja González i Jurado (2015).

La generació dels 50/60 configura una crítica a l'exaltació del rol maternal i reivindica la participació en l'esfera pública com a condició per a l'emancipació de les mares.

Contràriament, les feministes de la generació dels 70/80 mostren uns discurs que exalta els valors naturals i de cura. La presència d'arguments de tendència biologicista semblar ser una de les principals formes de legitimació de la divisió sexual del treball, si més no durant el període d'al·letament. Concretament, el terme del "vinçle materno-filial", tant present en els seus discursos, esdevé un eufemisme d'una concepció biològica de la maternitat que contribueix a la seva essencialització i naturalització.

Un altre factor clau és el nivell d'importància i valor atorgat pels pares al treball de cura (González i Jurado 2015). Un major reconeixement envers el treball de cura sembla afavorir una paternitat activa. El nivell de reconeixement no és, però, suficient per a garantir una redistribució del treball de cura, sinó que l'orientació al treball remunerat per part dels homes sembla ser també un factor clau. Així doncs, no considerar el treball remunerat un element central facilitaria una major disponibilitat per al treball de cura i, per tant, un major nivell de corresponsabilitat amb la parella.

4.2. Estratègies quotidianes: transformació i permanència

Tal i com assenyalen les hipòtesis del treball de recerca, emergeix entre les dones feministes la necessitat de desenvolupar estratègies de forma individual o en parella per tal d'aconseguir unes repartiment simètric en relació a la cura. Les dades suggereixen l'existència de dos tipus d'estratègies, que no es poden explicar en base a la generació ni al cicle vital, entre les dones feministes i que permeten afrontar el desequilibri en la divisió dels treballs. Per una banda, es posen de manifest estratègies actives per tal d'equiparar la implicació de la parella envers el treball de cura, i per l'altra, estratègies reactives per tal de reduir la càrrega de treball quotidiana i evitar o reduir els conflictes amb la parella.

Així doncs, si bé no representa la tendència majoritària entre les dones feministes analitzades, es posa de manifest el desplegament d'estratègies específiques amb l'objectiu de revertir la tradicionalització dels rols i de redistribuir els treballs de forma equitativa amb la parella. Aquestes estratègies passen per l'adopció de mesures d'afrontament com la visibilització del malestar i del conflicte. Aquest pas semblar ser clau per encetar un procés de negociació, en què es faci explícita la situació de desigualtat resultant de les pràctiques existents i que permeti reconfigurar les relacions de gènere cap a pràctiques més igualitàries. Quant a la redistribució del treball domèstic i de cura, mesures com la rotació o l'especialització de les tasques poden facilitar un nivell d'equilibri relatiu en aquest sentit.

A banda d'això, les dones feministes sembla ser que recorren a altres estratègies de caràcter reactiu (que poden combinar o no amb les anteriors) que contribueixen a disminuir la càrrega de treball quotidiana i el malestar resultant de la conjunció entre el conflicte família-treball i la manca de pràctiques igualitàries amb la parella. Si bé no es poden considerar estratègies transformadores, ja que no modifiquen els rols de gènere tradicionals, permetrien minimitzar el nivell de desigualtat amb la parella.

Aquestes estratègies es posen de manifest, principalment, a partir de dos mecanismes: la readaptació de les expectatives i redefinició de les prioritats quotidianes, i l'externalització del treball domèstic i de cura. En primer lloc, prioritzar el treball de cura i rebaixar les pròpies expectatives envers les qüestions domèstiques, com els estàndards d'ordre i de neteja, sembla contribuir a reduir el nivell d'insatisfacció diari i evitar les tensions amb la parella. En segon lloc, externalitzar part del treball domèstic i de cura a partir de la contractació de servei domèstic o del suport de la família extensa permetria alliberar la dona de les tasques més feixugues, en què hi ha una menor implicació dels homes, així com minimitzar la sobrecàrrega de treball quotidià. No obstant això, tal i com assenyala Amigot et. al (2015) l'ajuda externa és proveïda per altres dones, (en aquest cas, principalment, l'àvia per part de

mare) per la qual cosa, es perpetua la divisió sexual treball. A banda d'això, l'estratègia de l'externalització a través del servei domèstic evidencia les desigualtats entre les dones, ja que requereix d'unes mínimes condicions econòmiques, limitades a les classes mitjanes i altes¹⁴. Qui assumeix, finalment, aquest treball són generalment dones en una situació de major precarietat i marginalitat, com les dones immigrades.

Respecte al tipus d'estratègies per les quals semblen optar les dones feministes, si bé és una qüestió subjecta a múltiples factors, els resultats suggereixen que l'actitud i compromís de l'home envers el seu rol com a pare i envers una manifestació de la desigualtat pot ser un factor determinant. Així doncs, es confirmaria la importància del caràcter interdependent i relacional dels rols de gènere i la validesa del terme "undoing gender" (Deutsch 2007, citat a Amigot et. al 2015), que expressa que les diferències de gènere es poden reduir a través d'interaccions socials.

4.3. Conflicte i negociació: un condició *sine qua non*

El que els resultats d'aquest estudi indiquen és la prevalença dels "acords silenciosos" (Wiesman et al. 2008, Agirre, 2016), és a dir, pactes implícits fruit d'una manca de negociació o de diàleg i que tendeixen a perpetuar una segregació sexuada de les tasques. A més, el fet d'atribuir a causes individuals la reproducció de certs rols, en compte d'identificar-hi el component de gènere, sembla contribuir a la naturalització de la desigualtat i esdevenir un obstacle a l'hora de plantejar mesures concretes per fer-hi front.

¹⁴ Aquestes dades posen de manifest les limitacions d'aquest treball empíric pel fet que la mostra està formada únicament, per dones de classe mitjana, tenint en compte la professió i el nivell d'estudis.

Tot i no ser la dinàmica predominant, segons els resultats obtinguts la negociació emergeix com un mecanisme indispensable per tal de pactar les condicions que permetin una divisió simètrica dels treballs. En aquest sentit, com s'ha assenyalat anteriorment, encetar un diàleg amb la parella, fent explícit el malestar i el conflicte existent, esdevindria una condició indispensable per a superar la desigualtat.

Un altre aspecte significatiu que s'ha posat de manifest és que un coneixement més ampli sobre l'impacte del gènere en la segregació del treball i els rols de gènere facilitaria el poder establir un diàleg amb la parella per diverses raons. En primer lloc, sembla ser que permet posar nom al malestar existent, identificar-ne la causa i els indicadors de la tradicionalització dels rols. En segon lloc, sembla facilitar l'argumentació en la negociació amb la parella i el plantejament d' un pla de cura equitatiu.

Per últim, hi ha altres factors que podrien facilitar el diàleg en el procés de negociació i la resolució dels conflictes, com la voluntat d'entesa mútua i d'arribar a un consens per part dels dos membres de la parella. A banda d'això, la capacitat d'empatia i de comprensió envers les vivències, percepcions i punts de vista alienes, així com una sensibilitat envers les qüestions de gènere per part de l'home, semblen ser també cabdals.

4.4. Contradiccions: una trava per a la igualtat

Les hipòtesis de partida plantejaven l'existència de contradiccions i ambigüitats en les dones feministes respecte a la divisió del treball de cura amb la parella heterosexual. Entenent per contradiccions les discordances entre el discurs i la pràctica i que són un element comú en la vida quotidiana de les persones, és important tenir en compte que ens centrem, concretament, en dones que s'identifiquen amb el feminisme i els valors igualitaris.

Els resultats d'aquest estudi semblen confirmar el que diversos acadèmics assenyalen: l'existència d'una important divergència entre els ideals igualitaris i les pràctiques quotidianes (Agirre 2016, Dema 2005). I semblen indicar que l'existència de contradiccions actua com una trava en l'establiment de pràctiques igualitàries, ja que, van acompanyades de l'aflorament dels patrons de gènere tradicionals.

Una de les contradiccions més notables que sembla constatar-se en les dones feministes és que, tot i la seva voluntat explícita de trencar amb el rol maternal tradicional, ancorat en la domesticitat i representat per l'àvia (la seva mare), a la pràctica es perceben com a principals responsables del treball domèstic i de cura i es fan evidents resistències a l'hora de cedir poder en aquest aspecte (Carrasquer 2013), sobretot, en termes organitzatius.

En la mateixa línia, tot i mostrar un discurs a favor de la corresponsabilitat i de reivindicar una mateixa capacitat i responsabilitat envers la cura entre homes i dones, els resultats confirmen el fet que les seves pràctiques estan arrelades en el model de maternitat intensiva (Agirre 2016), especialment, durant el període d'al·letament. A més, les dades mostren un acaparament de certes tasques com l'organització i gestió de la roba de les criatures i la planificació de les seves activitats. A banda d'això, els patrons de gènere tradicionals semblen predominar en la relació i les activitats que estableixen amb les criatures, especialment centrades en la cura.

Cal dir també, que el compromís de les dones feministes per la igualtat en l'àmbit familiar i per la creació de nous models de referència per les seves criatures, contrasta amb el fet que en determinades parelles prevalgui l'evasió del conflicte i l'absència d'una negociació explícita amb la parella per a una redistribució dels treballs. D'aquesta manera, es confirmaria també entre les dones feministes una tendència que ja anuncien Torns i Moreno (2008): una resignació en fer explícit el seu malestar i l'assumpció del seu rol com a principals responsables, per davant de plantejar obertament l'existència d'un conflicte.

4.5. Reflexions finals i futures línies d'investigació

Per acabar, convé assenyalar que, si bé la finalitat d'aquesta recerca es focalitza en l'experiència de les dones feministes, tal i com s'ha anat assenyalant al llarg del treball, els discursos i, especialment, les pràctiques quotidianes estan condicionades en gran part per una interacció constant i dinàmica amb la parella, així com altres factors externs. Això permet aclarir dues coses: en primer lloc, que aquest estudi no pretén en cap cas responsabilitzar únicament les dones feministes de les contradiccions existents en la seva pràctica i la persistència dels rols de gènere tradicionals en l'àmbit familiar; i en segon lloc, que aquest estudi qualitatiu presenta limitacions, ja que, que centrar l'anàlisi en la maternitat no permet aprofundir en l'experiència concreta i interdependent dels homes en la paternitat.

En l'àmbit de la recerca a l'Estat Espanyol sobre paternitat i treball de cura destaquen els recents treballs d'Abril (2015). Tanmateix, els resultats d'aquest estudi suggereixen que caldria seguir aprofundint en les ambigüitats, les contradiccions i l'impacte d'una manca de referents d'uns pares joves que propugnen una paternitat activa, exaltant la cura i el vincle, però, que a la vegada mostren resistències quotidianes a assumir la càrrega de treball domèstic i de cura corresponent i a ser coherents amb models alternatius de masculinitat.

Una altra qüestió que sembla prou àmplia per ser abordada específicament, és la importància per a les dones feministes del pes simbòlic de la pròpia mare i les contradiccions existents en aquest sentit. Si bé les mares joves, especialment, emeten una clara crítica al rol submís i domèstic de la seva mare, no només reproduïxen en més o menys grau el seu patró, sinó que resignifiquen la seva relació i revaloritzen el rol de les seves mare quan tenen criatures. En la vida quotidiana, a més, la seva mare es converteix en un dels seus principals suports a l'hora de fer front a la sobrecàrrega del doble rol familiar i laboral.

Com a reflexió final, m'agradaria també acabar amb un reconeixement a les dificultats i limitacions que comporta trencar amb els patrons culturals que perpetuen les desigualtats de gènere en l'àmbit familiar. Poder superar els obstacles existents en aquest sentit requereix d'un compromís i esforç constant, especialment, quan respon a una ferma convicció envers uns ideals de gènere igualitaris. I malgrat la duresa i la frustració inscrita en el conflicte, la seva visibilització s'ha d'entendre com un pas endavant cap a una desnaturalització dels rols patriarcals. És, de fet, una mostra de coherència i també de fortalesa reconèixer i no quedar-se indiferent davant del fet que en les esferes de la vida quotidiana més íntimes s'hi expressen també les bases del conflicte. I en la determinació de no rendir-se en aquesta lluita diària el feminisme pot ser un aliat imprescindible per reafirmar-s'hi quan, com no pot ser d'una altra manera, l'energia defalleix.

5. BIBLIOGRAFIA

- ABRIL, P. i MONFERRER, J. M. (2013) “Negociaciones, prácticas y contradicciones en parejas de mujeres empoderadas y varones igualitarios”. Ponència presentada al XI Congreso de la Federación Española de Sociología. 10-12 de juliol. Universidad Complutense de Madrid.
- ABRIL, P.; AMIGOT, P.; BOTÍA, C.; DOMÍNGUEZ-FOLGUERAS, M.; GONZÁLEZ, M. J.; JURADO-GUERRERO, T.; LAPUERTA, I.; MARTÍN-GARCÍA, T.; MONFERRER, J. i SEIZ, M. (2015): “Ideales igualitarios y planes tradicionales: análisis de parejas primerizas en España”. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 150: 3-22.
- ABRIL, P. (2015): “Los hombres entre la esfera productiva y reproductiva: padres comprometidos durante la crisis económica en España (2011-2013)”. Director: Begonya Enguix. Universitat Oberta de Catalunya. Internet Interdisciplinary Institut (IN3).
- ADANEYS ÁLVAREZ, R.; GÓMEZ B., INGRID C. (2011): “Conflicto trabajo-familia, en mujeres profesionales que trabajan en la modalidad de empleo”. *Pensam. psicol.* vol.9, n.16, pp. 89-106. ISSN 1657-8961.
- AGIRRE, A. (2016): “Negociaciones de pareja: los trabajos domésticos, la crianza y la construcción de la maternidad y la paternidad”. *Papeles del CEIC*, vol. 2016/1, nº 152, CEIC (Centro de Estudios sobre la Identidad Colectiva), Universidad del País Vasco. Disponible en: <<http://dx.doi.org/10.1387/pceic.15209>> Data d'accés: 10 juny, 2016.
- AJENJO, M. i GARCÍA-ROMÁN, J. (2011): “El tiempo productivo, reproductivo y de ocio en las parejas de doble ingreso”. *Papers. Revista de Sociología* 96:985-1006.

- AGUINAGA, J. (2004): “El precio de un hijo. Los dilemas de la maternidad en una sociedad desigual”. Barcelona, *Arena Abierta*.
- AMIGOT, P.; BOTIA, C.; DOMÍNGUEZ-FOLGUERAS, M. i JURADO-GUERRERO, T. (2015): “The Division of Domestic Work in Spain: Is Undoing Gender Possible?”, *Notes & Documents*, 5. *Working Papers Sciences Po - L'Observatoire sociologique du changement* – OSC.
- CARRASQUER, P. (2013): El redescubrimiento del trabajo de cuidados: algunas reflexiones desde la sociología/Rediscovering care work: some reflections from the Sociology. *Cuadernos de relaciones laborales*, 31(1), 91.
- CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOLOGICAS (2014): “Opiniones y actitudes sobre la familia II”. Estudio nº3032, Juny 2014, Madrid.
- DEMA, S. (2005): “Entre la tradición y la modernidad: las parejas españolas de doble ingreso”. *Papers. Revista de Sociologia*, [S.l.], v. 77, p. 135-155. ISSN 2013-9004. Disponible en: <<http://papers.uab.cat/article/view/v77-dema>>. Data d'accés: 10 maig, 2016
- DOMINGUEZ-FOLGUERAS, M. (2015): “Parentalidad y división del trabajo doméstico en España, 2002-2010”. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 149: 45-64. Disponible en: <<http://dx.doi.org/10.5477/cis/reis.149.45>>. Data d'accés: 3 maig, 2016
- FEDERICI, S. (2013): *Revolución en punto cero: trabajo doméstico, reproducción y luchas feministas*. Madrid: Traficantes de sueños.
- GONZÁLEZ, M. J.; DOMÍNGUEZ-FOLGUERAS, M.; LUPPI, F. (2013): “Expectativas de los hombres ante la paternidad en España”. El dèficit de natalidad en Europa. La singularidad del caso espanyol. Esping-Andersen, G. *Colección Estudios Sociales*, núm. 36.

- GÁLVEZ, Lina (2014): “Mujeres y crisis: un análisis feminista de la gran recesión y el austericidio”. A Cristina Carrasco (Ed.), *Con voz propia. La economía feminista como apuesta teórica y política* (pp. 193-218). Barcelona: La Oveja Roja.
- GLENN, E. N. (2000): “Creating a caring society”. *Contemporary sociology*, vol. 29, no 1, p. 84-94.
- LAPUERTA, I., BAIZÁN, P., i González, M. J. (2011): “Individual and institutional constraints: an analysis of parental leave use and duration in Spain”. *Population Research and Policy Review*, 30(2), 185-210.
- MEIL, G. (2005): “El reparto del trabajo doméstico y sus efectos sobre la estabilidad de los proyectos conyugales”. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 111: 163-180.
- MORENO, L. (2003): Bienestar mediterráneo y " supermujeres". *Documentos de trabajo (CSIC. Unidad de Políticas Comparadas)*, (9), 1.
- PALOMAR, C. (2005): “Maternidad: Historia y Cultura”. *Revista de Estudios de Género. La ventana*, núm. 22, pp. 35-67 Universidad de Guadalajara, México.
- PÉREZ OROZCO, A. (2014): “Del trabajo doméstico al trabajo de cuidados”. A Cristina Carrasco (Ed.), *Con voz propia. La economía feminista como apuesta teórica y política* (pp. 49-73). Barcelona: La Oveja Roja.
- TOBÍO, C. (2010): “Cuidado e identidad de genero. De las madres que trabajan a los Hombres que cuidan”. *Revista Internacional de Sociología (RIS)*, vol. 70. nº 2, (Maig-Agost), 399-422, 2012. ISSN: 0034-9712. doi: 10.3989/ris.2010.08.26
- TORNS, T.; MORENO, S. (2008): “La conciliación de las jóvenes trabajadoras: Nuevos discursos, viejos problemas”. *Revista de Estudios de Juventud*, nº 83.

- SALETTI (2008): “Propuestas teóricas feministas en relación al concepto de maternidad”.

Clepsydra, 7; enero 2008, pp. 169-183.

- VERA-MARTÍNEZ, J. J., MARTÍN CHAPARRO, M. P. (2009): “Conciliación de la vida familiar y laboral: Estrategias de afrontamiento y reparto de las obligaciones familiares en parejas de doble ingreso”. *Anales de psicología*, vol. 25, nº 1 (Juny), 142-149.

6. ANNEX

ANNEX I. Replantejament metodològic i limitacions de l'estudi

Inicialment aquest estudi tenia per objectiu estudiar les diferències en el discurs i en la pràctica de les dones feministes segons la generació (dues generacions) i segons el nivell acadèmic (amb/sense formació universitària). Els criteris de selecció de la mostra es centraven, doncs, en dues variables: generació i nivell d'estudis. Combinant les dues variables es cercaven quatre perfils diferents de dones feministes per a ser entrevistades en profunditat. No obstant, les dificultats en trobar mares feministes sense formació universitària i que poguessin ser entrevistades va fer necessari un replantejament metodològic del treball. Aquest fet, així com tot el procés de reclutament de les dones feministes per a les entrevistes, aporta informació molt significativa sobre la composició del moviment feminista i prou rellevant per ser mencionada.

Per una banda, no va ser possible entrar en contacte amb mares feministes joves (35-40 anys) que no tinguessin formació universitària. La majoria de dones feministes d'aquesta generació tenien una titulació superior i, a més, tenien criatures menors de 6 anys. Pel que fa a les dones feministes de la generació dels 50/60 sí que va ser possible entrar en contacte amb dones sense formació universitària però no complien els requisits mínims per a participar en la investigació, ja que, totes elles s'havien divorciat de les seves parelles i algunes d'elles no hi mantenien el contacte. Tanmateix, mostraven un gran interès en participar en l'estudi i aportar la seva experiència.

Aquests fets, doncs, semblen indicar dues tendències en el sí del moviment feminista: primer, una creixent elitització en termes acadèmics en la composició del moviment feminista actual i, en segon lloc, una sobrerrepresentació dels casos de divorci entre les dones feministes de la segona generació, molt possiblement relacionada amb les desigualtats en la

distribució dels treballs a nivell familiar i el nivell d'insatisfacció amb la parella que això comporta.

Això permet explicar (en cap cas justificar) perquè aquest estudi s'ha centrat en un perfil socio-econòmic molt concret, el de classe mitjana, cosa no permet aprofundir en com afecta el factor classe social tant en el discurs com en la pràctica del repartiment del treball de cura de les dones feministes amb la seva parella heterosexual.

ANNEX II. Guió de les entrevistes

BLOC 1 - HISTÒRIA DE VIDA

- Procedència
- On i amb qui vivies durant la infància?
- Quina és la teva formació?
- De què treballes? Quina ha estat la teva trajectòria professional?
- Quins són els teus ingressos fixes?
- Què t'agrada fer en el teu temps lliure?
- Explica'm una mica la vostra relació de parella i quan vau decidir anar a viure junts.
(entrevista conjunta?)
- Quins diries que són els aspectes més importants de la teva vida?

BLOC 2 – MATERNITAT/PATERNITAT I ORGANITZACIÓ QUOTIDIANA DELS TEMPS

Maternitat / Paternitat (PRIMERS MESOS)

- Quan vas/vau decidir que volies ser mare/pare? Com vas/vau prendre aquesta decisió?
- Tens referents pel que fa a la maternitat/paternitat? Quins?
- Com era el repartiment diari de les tasques domèstiques abans de tenir la criatura?
(execució i planificació)
- Com vas viure el naixement de la teva fill/a?

ELLA: Quan de temps vas estar de **permís** per maternitat? Per què va ser així? Com va ser l'experiència (coses bones i dolentes)?

ELL: Vas agafar algun permís o excedència durant els primers mesos de paternitat? Com ho vas decidir? Com va ser l'experiència (coses bones i dolentes)?

ELL en cas que sí: Com es va prendre el teu entorn laboral, familiar i amistats que agafessis un permís?

- Vas allargar el **permís** per maternitat/paternitat d'alguna manera?

- Quin vas organitzar el **tipus d'alimentació** a la criatura durant els primers mesos? (Lactància materna/biberó/mixte). Per què aquesta decisió? Com ha estat la reacció del teu entorn envers la decisió?

- En cas de **lactància**, quan de temps i com (a demanda/hores fixes)? Com va ser l'experiència? Vas tenir dificultats? Per què vas decidir deixar-la?

- De quina manera creus que el tipus d'alimentació ha afectat el repartiment del treball de cures?

- Explica'm la teva **rutina** durant els primers mesos de vida del bebè (durant el permís de maternitat/paternitat).

- Estaves satisfeta amb aquesta organització?

- Ha anat canviant l'organització del treball de cures al llarg dels primers 3 anys? Com?

Organització diària:

- Explica'm la teva **rutina diària** actual (activitats quotidianes).

- Com us repartiu les tasques domèstiques amb la teva parella? Qui fa cada tasca? Qui se'n sent responsable? Qui les planifica?

- En quina proporció creus que us dividiu les tasques domèstiques?
- Com us repartiu les tasques de cures amb la teva parella? Qui fa cada tasca? Qui se'n sent responsable? Qui les planifica?
- En quina proporció creus que us dividiu les tasques de cures?
- Amb quin criteri us repartiu les tasques: rotació o especialització (preferències, habilitats, disponibilitat)?
- Durant el **cap de setmana** o les **vacances** canvia aquesta organització? En quin sentit?
- Qui gestiona les qüestions econòmiques?

Negociació i relació de parella

- Quina creus que és **la teva actitud i implicació** envers el treball de cures? I la de la teva parella? Estàs satisfet/a amb aquesta?
- Com **decidiu** l'organització de les tasques de cures? Qui ho decideix? Ho negocieu? Com?
- El repartiment del treball de cures ha generat o genera **conflictes** en la relació de parella? Per què? Amb quina freqüència? Com se solucionen?
- Creus que el repartiment de les tasques de cures **condiciona** la vostra relació? Com?
- Creus que el fet de tenir un fill ha reforçat o debilitat la relació?

Relació amb la criatura

- Estàs satisfet/a amb el temps que dediques diàriament a la teva criatura? I la teva parella?
- Creus que la teva parella i tu teniu relacions diferents amb la criatura? Perquè? El gènere hi té alguna cosa a veure?

Temps lliure i per a una mateixa

- Procures tenir temps per a tu? Com?
- Estàs satisfeta amb el temps lliure de què disposes? En què el destines?
- Passeu temps sols en parella? Què feu?
- Com d'important és per tu disposar de temps lliure o per a tu mateixa?

Conflicte: treball – família

- Quina edat tenia la criatura quan vas tornar a treballar?
- Quan vas tornar vas canviar el **tipus de jornada o l'horari**? Algun altre canvi?
- En cas de permís o excedència com va ser la tornada a la feina? (sensacions)
- Un cop els dos vas tornar a treballar quin tipus **d'ajuda externa** vas utilitzar? Perquè aquesta decisió?

a) Escola bressol: Quan? Horari? Despesa? Qui portava i recollia la criatura? Com et vas sentir quan va començar?

b) Suport familiar: avis/es. Quantes hores? Quines tasques realitzaven? Creus que estaven satisfets amb aquest rol?

c) Cuidador/a remunerada: quantes hores? Quines tasques? En quines condicions (seguretat social)?

- Ara seguiu fent ús d'algun d'aquests serveis?
- Arran de la maternitat ha canviat la teva **situació laboral** ? (ingressos, responsabilitat,...)
- Creus que la teva feina ha dificultat o ha facilitat la **conciliació**? I la de la teva parella?
- Si poguessis canviar alguna cosa de la teva feina per a facilitar la conciliació què faries? I la de la teva parella?

- Has hagut de fer **renúncies laborals** arran de la maternitat/paternitat? Quines?
- Quan el nen/a es posa **malalt** com us organitzeu? Qui el cuida/el porta al metge...?
- Com d'important és per tu la teva feina?
- Valoració del repartiment i la corresponsabilitat
- Quina seria per a tu la organització ideal del treball de cures?
- Com es tradueix per tu la igualtat en el repartiment del treball de cures? (Igualtat en la distribució dels temps/Igualtat en el temps d'oci)
- Comparteixes aquesta concepció amb la teva parella? En cas que no: Com ho gestioneu?
- Creus que heu assolit la corresponsabilitat? Com et sents respecte això? Què creus que manca?
- Amb quines dificultats us heu trobat? I quins factors ho han facilitat?
- Si haguessis d'escollir un element clau per a poder assolir la corresponsabilitat durant la maternitat/paternitat quin seria?
- Creus que es produeix alguna contradicció entre el teu discurs i la teva pràctica?
- Si ara tornessis a ser mare/pare com ho faries?

BLOC 3 – VALORS, IDENTITAT I FEMINISME

Maternitat

- Com definiries la maternitat? I la paternitat?
- Com ha afectat la maternitat/paternitat la teva vida? Concretament:

- La teva feina (pràctica i expectatives laborals)
- El temps d'oci
- La relació de parella: el nivell d'igualtat/desigualtat entre vosaltres.
- Els teus ideals feministes / Sobre la igualtat en la parella
- Altres qüestions que hagin aparegut a la pregunta anterior.

Feminisme

ELL Què entens per feminisme?

a) En cas que sí: mateixes preguntes que a ella.

ELLA/ELL

- Què és per tu el feminisme?
- Quan vas començar a militar (acadèmica o políticament)?
- Com ha afectat el feminisme la teva vida?
- Com ha influenciat el fet de ser feminista el repartiment de les tasques? I la maternitat/paternitat?
- Quins creus que són els reptes del feminisme envers la corresponsabilitat?
- Quines són les teves propostes en aquest sentit? A nivell institucional, què creus que caldria fer?
- Quin creus que ha de ser el paper dels homes?
- Quin creus que és el major repte com a mare/pare feminista?

b) En cas que no:

ELL Com creus que han influït els valors feministes de la teva parella en la vostra relació i el repartiment del treball de cures?

ELLA Creus que els teus valors han influenciat la teva parella?

Plans de futur

- Us heu plantejat tornar a ser pares/mares?

- Com creus que serà el futur per la generació del teu fill/a?